

микола скуба

пісня про трудові карбованці

Турксибові рейки дзвенять
мчить поїзд на Сталінабад,
де ходив лиш колись верблюд —
Погляньте!

Погляньте но ви.
на цей пейзаж на новий!
Це ваші!

Це наші тут
карбованці трудові.

В степах трактори гурчать
і кожен дві скиби вряд
кладе, на степах, що без меж
Погляньте.

Погляньте но ви
на трактори ці нові!
Це наші.

Це наші теж
карбованці трудові.

Гуде Дніпрельстан на Дніпрі —
і там, де пороги ревли,
і же вільно пливе пароплав
Погляньте!

Погляньте но ви:
навкруг — заводи нові.
Сюди ввесь Союз вкладав
карбованці трудові.

Аеро в небі гурчать —
Гармати. Танки стоять.
Вони нам вартують наш край.
Погляньте.

Погляньте но ви —
Чим тай не вартові.
Це наші також — знай —
карбованці трудові!

Ми їх позичали собі ж
на домну нову, на ВТИШ —
щоб швидче вгору звелись.
Погляньте!

Погляньте но ви
на ці панорами нові.
Це — наші.

Це наші скрізь
Карбованці трудові.

о л . х о л о д н и й

малі оповідання злочин Петра

Петрові здавалось усе можливим; захоче, після закінчення роботи в колгоспі поїде на районів курси, захоче — залишитися на селі й буде довгими осінніми та зимовими вечорами зі своєю двохрядкою збирати навколо себе гурт веселих хлопців і дівчат. А то поїде на якийсь далекий, незнаний завод і буде працювати у великому цеху з шкляним дахом, де поміж верстатами ростуть квіти. Усе уявлялось можливим, варто лише завзято забажати. От лише... Настя. Він ішов зараз поруч з нею. Та й Настя день від дня щирішою ставала до нього. І від того вогники, що жовтіли по хатах, якось тоскно й разом радісно підмигували Петрові й раділи з його щастя.

Він був переповнений різними почуттями, які кублились у голові розтривоженим роєм, а тому з усіх своїх багатьох, він вимовляв лише найголовніші, лише голу суть:

— Настя! Яка ти гарна... будемо жити разом...

Настя міцніше притулилась до Петра, але сказала:

— Не знаю ще тебе! Почекай! — та він відчув, що вона згідна. Вони підійшли до Петрового двору. Почали сідати до воза, щоб, притулившись один до одного, просидіти до світанку. Вже три ночі так було.

На возі лежали снопи. Настя, злязючи на них, запитала:

— Що це за снопи? Аджеж у тебе, здається, нема свого посіву? Петро мовчав: говорити їй правду, чи ні? Але Настя здавалась така щира, така своя, що він сказав:

— Та це я їхав останній з поля, а їх там трохи залишилось, то я й завіз до себе.

Настя здивувалась:

— Колгоспівські? Наші?

— Ну та скільки ж їх тут? І ніхто не бачив. Я їх тихенько ціпом обмолочу!

Настя скочила з воза:

— Злодюга ти! Він тихенько обмолотить! Почекай же! — і вона швидко побігла з двору.

Петро ж так і залишився стояти на возі. Потім схаменувся і кинувся за нею:

— Та хочеш, я їх завтра відвезу!

Але вона його вже не чула.

Вогні по хатах один по одному почали гаснути...

Б О В Д И К

Товариш Бовдик формовщик з ливарного цеху. Він ще намагався затримати у себе почуття молодечої бадьорості й веселості — ступа його була ще напружено-сильна, але він уже тягнувся до молодих з якоюсь заздрістю, і коли зустрічався з ними, то довго тиснув їм руки й підлесливо заглядав у вічі, наче щось випрошував у них. Бовдик уже старів.

В роки, які мав Бовдик, старих робітників називають уже по імені й батькові, а коли ще більше постаріють, то лиш по батькові. Для Бовдика був виняток. Бовдик то й Бовдик, так Бовдиком він і залишився на третій десяток років роботи в ливарному цеху.

Та в цьому була своя глибока причина. Коли б запитали його старих товаришів, то вони б коротко сказали:

— Бовдик не самостійний! Є в його товариш Максим Іванович. Максим Іванович працював майстром у цеху. Це була людина надзвичайно велика на зріст. З великими руками, з сильним голосом. Коли Максим Іванович щось наказує, то важко було не виконувати. Майстра в цеху дехто боявся, дехто поважав, а дехто не звертав уваги на навички старого. Бовдик належав до перших. Але Бовдик був Максимові Івановичу й товариш. Це залишилось ще від старих часів, коли майстер часто посилав Бовдика тє по горілку, то по цигарки, то по їжу. І Бовдик з поваги все старанно виконував.

Прийшли величезні зміни з цеху, минуло чимало років, а в Бовдика старе почуття залишилось. Воно набагато змінило свою форму, але по суті залишилось те ж саме.

Молоді робітники помічали, що як тільки майстер підходив до Бовдика, так той розпливався в улесливій посмішці, покірно дивився у вічі і наче чекав наказу від майстра.

Максим Іванович відчував це. Він знав, що Бовдик буде завжди піддакувати, згоджуючись по старечому рухами, губами, і мовчати. За останнє було іноді обидно Бовдику, але скільки він не намагався устатити щось своє, то Максим Іванович лише махав рукою або здивовано починав дивитись на Бовдика.

І от одного разу Максим Іванович не вийшов на роботу. Начальник цеху призначив тимчасово Бовдика як старого

робітника, що добре знав ливарний цех. Бовдик мотався по цеху. Але швидко він знову знайшов свою поважність і виявив неабиякі організаторські здібності в роботі.

Максим Іванович хворів півмісяця. За ці дні увесь цех стежив, як змінився Бовдик. З його спадала ота стареча замкнутість, що поєднувалась якось зі старчею балакучістю. Очі перестали бігати, наче господар їхній зробив тільки що якусь провину. Змінився голос.

Коли Максим Іванович прийшов у цех, а Бовдик знову став на своє місце, то майстер знову підійшов до свого приятеля.

— Чув, он знову хочуть заводити нове розташування робочих місць у цеху. У нас старих не питають. А все це...

— Та чого там не питають. Коли треба, то й нас кличуть. Та й хто це вони? — перебив його Бовдик. Здивований Максим Іванович відразу відчув нове в голосі Бовдика. Він відчув, що нема вже старого покірливого приятеля Бовдика, а стоїть перед ним якась нова, незнайома людина.

— Та й ти хіба туди ж, хіба не товариші ми? — і відійшов.

— Чого не товариші? — крикнув навздогін Бовдик. — Товариші! Тільки давай заново потоваришуємо. І якось смішно підморгнув комсомольцеві Сеньці, наче вони про щось разом змовились проти Максима Івановича.

т о в а р и ш к и

Манька була білява, рухлива, балакуча й метка на працю. Варка — чорнява, з повільними рухами і якось обережно ставилась до праці. Вони були найкращими товаришками не лише через те, що поруч працювали різницями хліба в одному розподільнику, а й тому, що багато ниточок теплої інтимності зв'язували їхнє життя й роботу. Вони разом забігали в кіно, разом ходили на вечірки, разом сиділи на профзборах.

Ось Варка дивиться на Маньку, як та швидко, одним ударом відрізує шматки хліба й кидає на вагівницю. Жовті кучері нависли над її чолом, щоки розчервонілись, широкий ніж виблискує, як шпага в доброго фехтовальника.

Черга біля Маньки довго не стоїть. Це вже знали покупці й охітніше ставали до Маньки. Та Варка за це на неї не серділась. Вона так ще не може працювати, бо вона ще не навчилась та за те вона з кожним днем відрізає все вірніше. І колись таки наздожене Маньку. Варка стане такою вдалою і справною, як і Манька.

Крізь широкі вітрини припікає сонце.

У Маньки, бачить Варка, маленькими крапельками на чолі виступає піт. Вона від того працює ще завзятіше і ще більше подобає їй Варка. Але відразу Варка згадує вчорашнє. Коли виходили з крамниці після роботи, то Манька несла в газеті якийсь пакунок. Варка запитала, і Манька весело відповіла:

— Хіба не бачиш? Хлібі
— Чого ж так багато?
— От навчишся—і в тебе щодня кіла по два буде залишатись.

Варка хотіла розпитатись, але на розі вони розминулись. Звідки це могло взятись у Маньки? Аджеж вона добре знає, що в неї ніколи не залишається. Вона пригадала, що такі пакунки Варка виносила щодня. І почала приглядатись до Маньки. Невже це вона могла робити?

Та швидко розмахувала ножем. Кидала хліб на блискучу тарілку й, швидко знявши, кричала:

— Далі! Скоріше!

Варка аж почервоніла. Так вона й зараз робить. Не вірилось, щоб оця дівчина займалась дрібною по суті крадіжкою.

У вечорі Варка сказала як можна лагідніше, щоб не образити подругу.

— Я знаю, Манька, звідки в тебе залишається лишок. Так не можна.

Та лише відповіла:

— Дурна! — і потягла товаришку за руку до себе.

Так тяглося довго.

Одного разу вони прийшли на збори. Стояло питання про поведінку й дисципліну продавців. Варка слухала доповідача неуважно, але самі продавці почали висловлюватись, то й Варка попрохала слова:

— Тут багато говорили про громадську власність. Я теж хочу про це. Іноді старе в нас сидить так міцно, що ми його навіть не помічаємо. От, наприклад — і вона розказала про Маньку, не назвавши її прізвища.

Збори захвилювались, а один хлопець усе не відставав від Варки і вимагав:

— Ти взагалі не розбазікуй. Ти скажи, хто так робить. Тоді Варка на зборах вказала на Маньку. Всі здивувались... І того разу вони вперше йшли з цих зборів окремо. Але оце нещодавно я їх зустрів разом у кіно. Вони товаришували знову.

Їхнє знайомство

Ольга, не поспішаючи, повертала додому з роботи. Ось уже скільки років вона ходила цією знайомою дорогою, а кожного разу наче заново відчувала почуття якогось невловимого задоволення; проробила робочий день у цеху, виконала своє зобов'язання перед колективом і тепер відчувала себе повноправним членом цього колективу. Цей настрій був щодня — чи світило яскраве сонце, чи лив нудний дощ. За останні дні до цього приєднувалось ще одне почуття: Микола! Чоловік! Вона знала, що тепер, коли вона йшла додому, то там її чекав Микола, або, коли він ще не приходив

з тресту, то вона буде його чекати. Яке це приємне почуття чекати кохану людину!

В стосунках з Миколою вона намагалась відкидати весь старий бруд поміж подружжям. Вона раділа з того, що була незалежна економічно від нього. Ніколи жінка не буде вільною, доки вона матеріально буде залежати від чоловіка. Хоча Микола одержував трохи більше за Ольгу, але це не бралося до уваги. Ольга незалежна! Правда, останнього часу він чогось натякав, щоб вона кинула роботу, але то мабуть він її жаліє. Не інакше.

Двері були замкнені — значить, Микола ще не повернувся з роботи. Але біля дверей ходила якась малесенька жінка з великими здивованими очима й очевидно жодного не чекала. Коли Ольга одчиняла двері, то жінка підійшла до неї.

— Тут квартира Миколи Навроцького?

— Тут! А вам чого? — і Ольга пильно вдивлялася у великі очі. Мимоволі промайнуло почуття жіночих ревностей. Це були ще не ревності, а почуття якогось захисту Миколи. Цього Ольга не могла позбутися, коли Микола мав якісь справи з жінками. Але це відразу ж і проходило.

Жінка прийшла слідом за Ольгою й байдуже кинула:

— Він мій чоловік! Він швидко повернеться з роботи?

Ользі здалось, що вона не розчула. Стримуючи себе вона перепитала:

— З роботи? Ваш чоловік?

— Ну да! — жінка сіла на стілець. — Я його почекаю тут! Можна?

— А ви не наплутали щось?

— Ні! З Миколою Навроцьким ми мусимо на днях зареєструватись. Про це ми домовились учора. Він говорив, що в нього є квартира, але адреси чомусь мені не дав. Я його знала лише на службі. Сьогодні дізналась випадково адресу і не втерпіла зайти.

В Ольги підітнулися ноги. Якось болісно заніло тіло й захотілося закрити очі. Під нею наче заколихалась підлога і все навколишнє стало якесь не життєве, не вагоме, і вона сама наче застигла. Пересохлими відразу губами вона прошепотіла:

— Я теж жінка! Яка ж підлота!

Тепер здивувалась жінка з великими очима. Вона почала нервово розпитувати Ольгу, а потім не втрималась і гірко почала ридати. Вузькі плечики її високо підсмикувались над її спущеною головою, а маленький портфелік безнадійно упав на підлогу.

В Ольги ворожість до жінки пройшла. Вона підійшла до неї й почала заспокоювати.

— Не вартий він того. Він обдурював, і нас і мене. І як обдурював. Це ж треба бути якою людиною!

Жінка не заспокоювалась:

— А я ж йому так вірила! Він так хороше говорив! Я так мріяла, що буду жити разом з ним! У мене ж зараз й жити ніде. Кімнати нема.

Ольга остаточно вже володіла собою. До Миколи не було ні злості, ні призириства. Одна лише зневага.

— У мене є кімната! — говорила Ольга. — Хочете, поїдете зо мною, а в такої людини не раджу залишатись. Багато жінок говорять про свободу, а вічно шукають рабства.

Жінка довго не згоджувалась. Але потім вони швидко зібрали речі Ольги, заїхали за речами жінки й поїхали на стару квартиру Ольги. Коли їхали на візнику з речами і Ольга підтримувала безпорадну жінку, яка відразу стала близькою, то до Ольги прийшла тиха радість всього живого. Це складне почуття було почуття людини, що перепливла річку; з одного боку задоволення зі зробленого, а з другого втома, безсилля. З того часу жінки так і залишились жити разом, потоваришували. Микола про все це дізнався не швидко.

в новому будинку

Вони були добрими знайомими; їхні чоловіки разом працювали на одному заводі ось уже по другому десятку літ. Вони майже одноразово виходили заміж. Тільки в Ковальовій було двоє дітей, а в Степановій — одне. Це були добрі господарки своїх чоловіків, які справно ходили в розподільник, вистоювали черги, ходили одна до одної в гості.

Мешкали вони, правда, — одна в маленькому будиночку, на одній околиці, друга в такому ж самому на другій. Обидва будиночки були з тих, які у великому місті зносять і яких скоро зовсім не буде.

Для цеху, де працювали їхні чоловіки, біля заводу будували новий великий будинок. Будівництво затяглось, перестричило всі строки, й обидві родини нетерпляче чекали закінчення будівництва.

Іноді приходила Ковальова до Степановій й починала вголос міркувати.

— Прийдеш ти на свою кухню, Ганно, і не будеш розпалювати ненависного тобі примуса, а повернеш кнопочку і електрична пічка відразу нагріє тобі, що хочеш!

— А я більше про ванни цікавлюсь. Адже буде в кожній квартирі ванна кімната. Не віриться щось!

— Чого ж там не віриться? Звичайно, буде — закінчувала впевнено Ковальова.

І от одного дня вони перебрались таки до будинку. Радошам не було кінця. Головне, що все, що вони передбачали — було в дійсності. Жінки могли заходити до своїх ванних кімнат і торкатись руками блискучих частин приладь, могли

коли завгодно без ніяких труднощів розпалити пічку. Будинок з широкими вікнами, з просторими ясними коридорами. Все в ньому було так ясно, чітко, окреслено.

Це було восени. Була така спокійна й ясна осінь, яка ще більше підкреслювала заслужене щастя мешканців нового будинку.

Але восени потрібен льох. За переїздкою дві господарки спочатку забули про нього, а коли кинулись, то вийшло, що один льох їм припав разом. Не встигли ще закінчити всіх.

Господарки спочатку відмовлялись зовсім від льоху в надії, що дадуть кожній окремо. Коли це не вийшло, то вони пішли в льох і довго міркували, як бути? Ковальова на підлозі провела крейдою риску й суворо сказала:

— Оце ліворуч твоя половина, а це — моя!

В цьому приказі Степанова відчула щось вороже в голосі Ковальової, але лише з притиском відповіла:

— Ладно!

Але потім виявилось, що льох був вузький і розподіл був не зручний. Бочонки не вміщались на одній половині, щоб не задіти другої.

Тоді розподілили впоперек. Але Ковальовій припала частина біля дверей, через яку хоч не хоч повинна проходити Степанова. Ковальова почувала себе повноправною господаркою своєї половини, порозставляла так свої речі, що Степанова не змогла заходити до себе. Тоді остання почала розсовувати чужі речі. В цей час вони без злості не могли говорити одна одній. Коли зустрічались, не здоровкались. Ковальова було застане Степанову в льосі й не зводить одноманітно скупченого погляду з сусідки, яка не могла цього витримувати й огризалась.

— Не подобається, то можеш зовсім сюди не ставити своїх діжок!

Дійшло до того, що вони на одні двері повісили два замки — кожна свій. І не могли зайти до свого льоху.

А будинок з такими широкими й ясними вікнами. І все там чітко окреслено.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Олександр з Лідією, нарешті, таки сіли в трамвай. Ліда вже хвилювалася, що запізниться до театру, але Олександрові було байдуже. Власне не байдуже, а він просто не зловився з цього приводу. Його настрій сьогодні раптом став приємний і смутний. Він сам не знає цьому причин. Правду кажучи, він міг би знайти причину — сьогодні разом з товаришем закінчили великий проект нового цеху — але він більше прихильний до того, що цей настрій не від того. Просто собі такий настрій він мусить мати завжди. Почуття його до певної

міри складні й неокреслені. Спочатку це виявилось у тому, що він себе добре почував після роботи. Але потім, прийшовши додому й дізнавшись, що Ліда дістала два квитки до опери, він почував себе краще, ніж звичайно. А прийшовши на зупинку й чекаючи трамвая, на Олександра найшло якесь збудження...

Тепер, держучись за трамвайний ремінь, він не відчував, що його тиснуть з усіх боків.

Навпроти нього стояла Ліда, спершись маленькою рукою на віконне перехрестя: щоб не впасти на пасажира, який сидів на лавці. Від Ліди віяло приємними пахощами, і це робило її ще ріднішою й близькою. Від переповнених почуттів Олександр хотів сказати Ліді щось приємне, важливе, яке давно вимагало, щоб його сказали. Аджеж, за останні дні за проектом Олександр іноді з Лідою перекидався лише незначними фразами. Все ніколи було. Але, як завжди буває, коли назбирається багато думок, які треба кому-небудь передати, то важко буває вибрати з цього запасу найголовніше й Олександр говорив:

— Ліда! Ти знаєш, що проект затвердили?.. Але, Лідо, мені ж його доведеться й переводити в життя.

Ліда була рада за Олександра, вона міцно трималась за його руку й так, щоб ніхто не чув, шепотіла:

— Огже сьогодні ми маємо право відпочити й трохи погуляти.

Раптом Олександр відчув, що його хтось сіпає ззаду. То був товариш по роботі з іншого цеху. Вигляд у нього був надзвичайно заклопотаний, робочий, зовсім протилежний, ніж у Олександра. Йому навіть стало злегка соромно за себе.

Товариш говорив:

— Розумієш! Оце сидів цілий день над рошотом вуглової балки й ніяк не виходить. Можна залишити старий рошот, але це не годиться. А сьогодні вже мусіли затвердити мій проект.

Олександр хотів сказати, що його проект затвердили, але потім утримався і почав розказувати про цей рошот. Ну да ж він його теж насилу знайшов, але таки знайшов, і він би з малими змінами прийшовся і товаришеві. Він так захопився, що не помітив, як доїхали до тієї площі, де треба було вставити їм трьом.

Ось вони втрьох ідуть по великій площі. З одного боку Ліда, з другого товариш. Олександр уже розказує про рошот, але він відчуває, як крізь його проходить дві хвили: одна від Ліди — весела, безтурботна, а друга від товариша — напружена, робоча. Обидві хвилюючі.

І от товариш благаючим голосом звертається до нього:

— Олександр, ходім до мене. Допоможи мені це зробити. А в театр підемо іншим разом утрьох.

Олександр вагається. Йому жалко Ліду, а потім таким же благальним голосом:

— Лідуся! Я піду! Треба допомогти товаришеві. Ти ж у мене розумна. А ти сама піди до театру, або за товаришкою зайди.

Ліда мовчить. Потім тихо говорить.

— Згода. Я зайду за подругою.

Товариш винувато прощається з Лідою і швидко іде з Олександром за ріг. Ліда іде додому. Але настрої у неї добрий. Вона не сердиться на Олександра, вона за нього горда.

С В Г. Ф О Т І Н

оспіваю світ прекрасний

Гей, високо, в мерхлій тьмі
(Ой, які ж то шуми дальні!)
Ти верхів'ями шумиш
Кіпарис пірамідальний!

О, який чудесний ти,
Непоборно-променисти!
Весь немов стремління чисте
В досяганні висоти.

Ось свого долину зросту
безупинний, як і ти,
Я дістануся мети:
пісню—племінь—зброю гостру

Загартую й послужу
Нею дужим дням сучасним;
Оспіваю світ прекрасний,
Світлий образ покажу.

в. ш т а н г е й

відповідальність

п о а о л а

І

Була вже десята година вечора, коли Ванчук повертався на склад від начальника експлуатаційного відділу будівництва Грача. Він почував себе переможцем, певний своєї сили і задоволений. Йому таки пощастило — з платформами під ван-тажі для гідростанції. Усе сталося чемно й без зайвої бала-канини. А йдучи за нарядами думав, що провалить Грач справу, як це бувало не раз... Пригадував розмову свою з цим висо-ким фахівцем і себе не впізнавав. Під час розмови поводив себе з Грачем витримано, питання ставив по діловому, обду-мано, не кваплячись. Ця розмова була вже не така безпорадна, як попередні, про які йому сором і згадувати. І Грач, хоча на початку відмовлявся дати платформи, доводячи, що, в нього ні одної платформи вільної немає для Ванчука, що йому, мовляв, до зарізу треба ось на четвертий сектор будів-ництва перекинути сто тисяч цегли, а нічим, але врешті таки погодився.

— Горазд, раз треба, так треба... — заявив Грач заклопотано. — Але прошу вас — заговорив він далі — не подумайте чогось негарного про мене. Ми з вами розмовляємо втретє чи вчет-верте, і ви знаєте, коли можна було щось зробити, то робив, а коли ні — нічого не вдієш. Вас багато, я ж один, транспорт обмежений і всім не догодиш. Будівництво ж гідростанції для цього велетня, я думаю, в однаковій мірі дороге не лише вам, а й мені... і дарма ви на мене нарікаєте, що я недооцінюю своєчасної доставки всього необхідного на гідростанцію.

Він йому нічого не відповів і вийшов. А зараз, пригадуючи цю розмову, думав: „крутиш ти, Граче, здорово, але що тебе заставляє так робити — не знаю. Знов Сіренкові треба буде про тебе розповісти, бо не є ти чесний спец!..

Насікає дрібна, холодна, осіння мжичка і вітрить. Така година стоїть оце третю добу. Вже ослизли, а місцями заболо-

тилися дороги й стежки. Степовий вітер ходить — то тихий і лагідний, то рвучкий з присвистом — по велетенському майдані майбутнього заводу — комбінату, никає між казковими спорудами розпочатого будівництва, залазить пронирливий у темні ями широких котлованів, обмацує цегляні, відвологілі мури, перебирає, наче той цимбаліст, тисячами металевих тонів в сотнях електричних та телеграфних дротів... Над майданом, над будівельними спорудами сотні електричних сонць плавлять глибоку й важку темряву ночі.

Роботу на ніч, через негоду, на багатьох ділянках припинено, і прожектори на вишках палають лише в північній частині майдану, де працюють екскаватори.

По доріжках мокрих і масних, стежечками, хисткими трогуарами ще ходять покvapливо люди. От Ванчука обминула нічна зміна сторожів. Від клубу, перемагаючи вітер і затушкований міліярдами крапель осіннього дощу кілометровий простір, долітають простужені звуки радіопередачі, та ще час-од-часу туркочуть пронизливо сюрчки сторожі...

Обминаючи небезпечні осклизлі місця на стежці, Ванчук уже добирався мало не до складу: ще треба було перейти через хиткий місток над водопроводною трубою, яку два дні тому проклали по глибокому ровові, перетяти навпростець ще зовсім порожню ділянку третього сектора, завернути за другим корпус і він у себе, але йому несподівано, як раз саме на містку, заступила дорогу якась жіноча постать. Коли порівнявся, заглянув у лице, скресане нічними тінями й далеким світом ліхтарів. То була Катерина — дівчина з його колишньої бригади цеглярів. Шарпнув за рукав:

— Куди, Катю?

— Думаю до земляків навідатися, новини розповісти. І легенько зіпхнула його на бік — відступися, а то дуже близько стоїш.

— Став би ближче, та часу немає, — тепло промовив Ванчук і додав: я оце видержав з одним начальником цілий бій, — а тепер ось їду й сам себе розхвалюю... Щастить мені...

— Щастить і мені, не задавайся, — з іронією в голосі відказала Катерина... Ти знаєш, кого я сьогодні оце увечорі в кооперативі зустріла. — І, не чекаючи відповіді, пояснила: — свою землячку, подругу свою давню.

На це Ванчук не хотів нічого дівчині сказати. Мало хіба трапляється всіляких зустрічей і несподіванок то що, але про те для годиться запитав:

— Де вона працює?

— Чорт її знає... не признала мене.

— Ого. Добра подруга.

— Я до неї, як до близької мені людини звернулася, бо то таки була наша сільська дівчина колишня — Прися, а вона, холера, і морду одвернула. — В голосі Катерини брєніла досада

й незадоволення... А це вона знарошно мене не признає... Думає, що як наділа шовки та оксамити, так і ніхто не впізнає...

— То вона не з наших, не з робочих? — здивувався Ванчук.
— Яка там робоча. Якось спеца жінкою стала.

Останнє повідомлення остаточно зацікавило Ванчука.

— І ти ні в кого не спитала про неї?

— Не наважилася. А це йду до своїх земляків з такою повинною... Небагато, одних чотири роки минуло, як із села пішла, а вже не впізнає, кирпу гне, соромно їй до мене признаватись, чи що.

— То ти просто обізналася... Може як раз то і не вона, — спробував не повірити Ванчук.

— Та вона, ну її к лихій годині... Я не помилилася... А як почервоніла, коли до неї заговорила. Між людьми на селі ходила довго чутка, що вона поступила на якийсь завод чи фабрику, закохала в себе інженера і вийшла заміж за нього.

— Здорово дівка пристроїлася, — промовив, сміючись, Ванчук.

— Мабуть, непогано... — і собі засміялась Катерина. — А тепер я пішла. Бувай здоровий, дякую за компанію. І не встиг Ванчук промовити слова, як Катерина хутко майнула мимо нього до бараків.

2

Думка в голові Ванчукові в'язалася гудзами. Застріч із Катериною знову змусила скорше й тепліше битися серце. Пригадав свої зустрічі й спільну роботу з нею. Хороші спогоди залишилися. Хоч і не довго працював він із нею, але міцно вона стала йому втямки. Його недавнє, що було кілька днів тому, вабило і хмільно хвилювало. Дівчина вона мужня, смілива й ніжна... Дівчина з чорною полькою, з хлопчачою зачіскою на голові замість кіс, кароока, міцна й спритна.

Катерина приїхала на будівництво з партією колгоспників за договором. Її призначили спочатку на кухню, але вона відмовилася, й тоді ото попала до Ванченка в бригаду цеглярів. Це було десять днів тому. Прийшла вона, ця дівчина, отака просла, трохи наївна, молода й весела і зразу ж усім чомусь стало і легше працювати, і не боязко, і не холодно. Навіть народ у бригаді змінився. Найхоробріші з хлопців, і ті при ній голосно не вживали брудної лайки.

— Що ж ти вмієш робити? — запитав тоді Ванчук у неї.

— Все.

— Як усе?

— Отак усе.

— Цеглу кластимеш?

— Ні.

— От бач. А кажеш — усе вмієш.

Дівчина глянула — по рідному тепло йому в очі і чуточку; одним лише куточком губ, усміхнувшись, одповіла:

— То я нащот нашого колгоспу... Там я все можу робити: в'язати, жати, грабками косити... Хібаж такий покіс покладу. Ого! Орять умію, за сівалкою доглядати вмію. Барабанщиком була і на тракторі їздила... А тут, що треба робити, ти, Гнате, покажеш... звернулась вона до Ванчука.

І робила ж.

За три дні до неї звикли, наче в бригаді вона он з якого часу робить. І ще пригадав, коли вперше тоді з бригадою дівчина вилізла на хитке риштування головного корпусу заводу, де працювала Ванчукова бригада, глянула донизу з двадцятиметрової височини, трохи зблідла і промовила з радісним вигуком: — Ой, і високо ж як. Я ще ніколи так високо не лазила. Це вище, як з нашої дзвіниці... А в цей саме час вітер, що порядкував на висотах споруд, закрутив, зім'яв, а потім як не старалася його вгамувати Катерина, таки надув великою опукою спідницю і вона вилаялася. — Чи не сказився вітер?!

Хтось з бригади спробував бридко пожартувати. Але на нього всі цикнули. Та не стрималися і засміялися.

Через сім день Ванчука несподівано перевели на іншу роботу. Йому дали завідувати постачанням матеріалів на гідростанцію, що ударними темпами мала бути закінчена до жовтневих свят. Його попередник, товариш Оника, не міг чомусь упоратися з своїми обов'язками. Все в нього були перебої з доставкою на гідростанцію і матеріалу будівельного, і частин машинного обладнання.

Важко Ванчукові з непривички, на новій роботі. Сам він тут. Усі, з ким в роботі йому доводиться стикатися — його стороняться. Особливо ж непривітно зустрів чомусь Ванчука оцей зав експлуатаційним відділом будівництва — Грач. Але він крипиться і придивляється. Нехай но він діло краще розізнає.

Звільнившись від роботи, він шукає причин бачитися з кметливою дівчиною, яка, хоч він заперечував цьому, все більше і більше припадала до серця. От і в минулу ніч проробив Ванчук разом з колишньою своєю бригадою до ранку, штурмуючи прорив. Пригадав один випадок, який зворушив його тоді вкрай і якого він і по сьогодні не може забути. Сталося це того дня, коли ішов зовсім з бригади. Бригада під його керуванням докінчила кладку карнизу. День погас. З степових рівнин вже надходили сині вечірні сутінки. Мали сходити на землю. І от Катерина сказала при всіх Ванчукові, коли він почав прощатися:

— Аж жаль мене бере, що такий славний хлопець нас покидає.

— Чи не закохалась ти часом у мене? — жартома відповів Ванчук.

— Хоч закохалась, та мовчатиму.

— Чому?

— Не чомукай, бо діла не буде.

Ванчук обняв за стан Катерину, сам того не сподіваючись. Ой, дівчино, чия ти, чи вийдеш гуляти... — і не докінчив. Засміявся, вдарив по плечеві і, взявши за руку, запитав посміхаючись.

— Поняла?

Відповіді не було. Але по тому, як повільно звільнилась від його рук, та по пригашених іскристих вогниках в ясных дівочих очах, догадувався, що Катерина серцем на його боці.

Охоплений раптовими спогадами та думками про те, що довелося йому за ці ось останні дні пережити, наслухатись, перенести, — Ванчук не зчувся, як дійшов до приміщення комсомольського осередку. У вікнах ясно горіло світло. Повагався: чи йти, чи залишити на другий раз. І таки вирішив піти зараз же, розповісти про все товаришеві Сіренкові, а на склад ще встигне. Обчистив заболотяні чоботи, зняв каптура з голови і пішов.

У кімнаті було тепло й по домашньому затишно. Сіренко сидів за своїм столом і уважно щось писав. За другим столом читав газету комсомолец парубчак із бригади теслярів Трубного.

— Оце і всі? — спитав жартома Ванчук.

— А тобі ще кого треба? — не відриваючись від писання, запитав Сіренко.

— Та мені, крім тебе, покищо нікого й не треба.

Сіренко підвів голову й боком, наче птах на сонце, глянув запитливо на нього.

— Поговорити прийшов... Вислухаєш? — промовив Ванчук. І нараз, ніби про щось нагадавши, звернувся до парубчаків: — Збігай, браток, на склад № 3, знаєш, де це? Коло другого корпусу — там, де ти працюєш... Підеш і скажеш там, щоб, як прибуде состав платформ — грузили. Я зараз теж прийду. Робочі там знають, що й як... І коли парубчак вийшов, розповів хвилюючись Сіренко, за чим прийшов.

— Це вже третя твоя заява на Грача, — зауважив Сіренко, вислухавши його.

— Буде й четверта, й п'ята... Доти ходитиму до тебе, доки ти не допоможеш мені або Грача викрити, або ж мені довести, що я помиляюся. Діло серйозне. Не одмахуйся... Він не проста крутить.

Сіренко нараз поважнів.

— У паніку ти, Ванчук, вдаєшся. Славний ти хлопець, а от нервуєшся. Не довіряєш фахівцеві, а від того терпить і будівництво. Якщо спец і помиляється, то йому треба допомогти... Ну, та проте, я згоден, що треба поспробувати його на зуб... Знаєш, що я зроблю. Я сьогодні ж виділю бригадку — легку

кавалерію з комсомолят тобі на допомогу. Нехай за це діло візьмуться. Га? Добре?—І раптом примружив ліве око.—А бригада така: Стюпка Луговий, ударник-жестяник, Костя Рябов, ну... і ще дівчину треба... Він замислився і раптом аж зайорзав на стільці—ох і дівчину ж дам,—вогонь... Знаєш кого?—Катерину Гурову, оту новеньку.—Ілукаво посміхнувся.—Та ти її знаєш.

Договорившись з Сіренком про контроль і перевірку бригадою роботи Грача, Ванчук рушив уже йти, але на хвилину спинився і, поправляючи на голові каптура промовив, до Сіренка, наче бажаючи його застерегти:

— Ох, і не до вподоби мені оцей Грач...

Але Сіренко заспокоїливо плескав хлопця по плечу:

— Добре, добре, ти йди у своїй справі, а ми тут щось придумаємо.

Десятихвилинна розмова з товаришем заспокоїла Ванчука. Він у піднесенім настрої, не помічаючи в'дливої осінньої мжички, швидко крокував, балансуючи відважно ногами на нерівних слизьких стежках, до себе. Тепер йому Грач не дуже „важна птиця“. Він учинив, як справжній комсомолец, — нічого не втаївши.

Від робітничих бараків теслярів випорснули раптом ушпільні звуки гармошки, і парубочий, ще не окріплий басок заспівав... Його перебили заперечливо кілька чоловічих і жіночих голосів. Спів затих і якийсь час від бараків чувся лише хаотичний гамір: хтось сміявся, хтось лаявся, хтось щось вигукував, жіночі й чоловічі голоси, молоді й дзвінкі, переливались, як вода на лотоках — то підсилюючись, то стишуючись. І от, коли гамір притих, якась з дівчат дзвінким голосом заспівала.

Як надіну біле плаття
і пов'яжу жовту шаль...
Привародне веселюся,
Вроді милого не жаль...

Ванчук притишив ходи й прислухався.

Співала Катерина, упізнав її по голосі. Не раз і не двічі вона на вечорницях розважала молодь своїми привезеними з колгоспу частівками. От і тепер співає, сам до себе радісно посміхнувся... „Гуляє моя легка кавалерія... Ну й нехай!..“

3

На складі було тихо, лише на даху воркотали, лупаючи залізом, степові вітри. Біле світло ліхтарів ще більше підкреслювало мотороший спокій. Ванчук обійшов навкруги довжелезного барака. З правого боку лежали, як оголені нерви—мокрі і блискучі під світлом рейки залізниці. Від по-

рожнечі і тиші, від такого байдужого спокою тоскно тислося серце...

Робітників знайшов аж у другому кінці. Вони сиділи під навісом на бочках і про щось гомоніли. Перше його запитання було про платформи. Коли запитував, йому мимоволі голос тримтів од скорботної тривоги. Робітники відповіли, що ніяких платформ ще не було.

— Замість платформ від Грача гонець прибігав, — сказав комірник Груздьов і підвівся назустріч Ванчукові.

— Чого, — не говорив? — запитав уже спокійніш Ванчук.

Але ніхто не міг на це запитання відповісти, бо, дійсно, той робітник, що приходив, нічого не сказав, дізнавшись про відсутність хазяїна. Телефону на склепі його ще не було, і Ванчук вирішив зараз же піти в контору і звідти поговорити з Грачем, дізнатися, чому запізняються платформи... Якщо ж не пощастить, він піде до нього на квартиру. Давши на всякий випадок Груздьову наряд, як і що робити, які частини навантажувати, він рушив.

— Я хутко, тільки дізнаюся, в чому справа і зараз же назад, — гукнув він уже на ході, перескакуючи через купу залізничних костилів і зник за рогом третього корпусу будівлі.

„Знову, певно, якась каверза, — подумав Ванчук, — він таки хоче мене загнати до тюряги... Якщо не подасть Грач і сьогодні, як умовилися, платформ, це вже буде в мене втретє зрив роботи на гідростанції“. — Настрій псувався все більше. В голові роїлися самі різноманітні думки. Та не встиг він обминати ослизлий котлован другого корпусу, як його наздогнав посильний із контори і переказав, що його просять до телефону.

— Хто? — запитав Ванчук, зменшуючи ходу.

— З гідростанції.

— З гідростанції? — перепитав, і йому знову в серці тупо засмоктало від передчуття неприємної для нього, кращого ударника, розмови. Почуття спокою й певності як не було. „Буде наганяй“... Зараз же піду й попереджу, що за годину все потрібне буде там. „Він скаже, що оце тільки спромігся на платформи“.

Ванчук усе ще був певний, що платформи таки будуть... Не міг він не вірити офіційній обіцянці Грача... Врешті, справа не в обіцянці, а відповідальності...

У приміщенні контори будівництва світилося лише в тій частині, де містилася „діжурка“. Ванчук, увійшовши до середини, узяв телефонну рурку — і, пересилиючи свій неспокій, промовив:

— Ванчук слухає.

З ним говорив начальник будівельних робіт на гідростанції. Він питав, як справа з вантаженням частин турбін. — Якщо через годину — повідомляв він — не прибудуть частини,

на будівництві буде простой робітників, якщо негайно ж не прибуде вантаж, у них прорив.— Це затягне і відсуне інші роботи. Будівництво відстане в темпах, а я і робітники цього не хочемо і категорично протестуємо проти такого нехлюйства... Так і сказав „нехлюйство“. — Ми не можемо припустити, щоб через чийсь необачність та неповоротність нас було записано на дошку ганьби.

Ванчук почав його заспокоювати й збрехав, що вже частини, мовляв, навантажуються і за дві години все буде на місці. „Побачимо, — сказав нач. І ніби так, для годиться, додав. „Заразом на одну з платформ навантажте ще й порожніх мішків... так із тисячу... бо є небезпека для гатки... Дуже вода прибуває. Я нащот мішків вже говорив з товаришем Грачем. Думав, щоб машиною привезти, але дорога так розкисла, що авто не піде. Поспішайте і з частинами, і з мішками, та слідкуйте за сигналами... Останні слова відкривали всю суть справи. Начбудівництва не піднімає паніки. Спокій, міцні нерви і ясна голова — запорука перемоги. Із розмови начальника, Ванчукові стало ясно, що на будівництві гідростанції робітники зайняті уже не лише монтажем турбін, а що вони несуть варту, охороняють від водяної стихії, яка напевне йде навалом на недокінчену ще гатку.

Він взяв знову телефонну трубку, з наміром мати від Грача підтвердження, що все зроблено, як умовилися.

— Станція? Дайте телефон начексплоатації, — попросив він коли почув відповідь телефоністки. За кілька хвилин у телефон хтось проказав, що вони, мовляв, десь вийшли.

— Куди, не знаєте? — знову запитав.

Йому відповіли, що напевне додому, бо й портфеля забрали. Попробував дозвонитися на квартиру — не пощастило. Попросив телефоністку попробувати дозвонитися. Через хвилину телефоністка повідомила, що напевне трубка знята, бо не відповідає на дзвоник. Глянув на годинника, що байдуже вистукував час—було ще зовсім рано.— Невже спати ліг?.. Кинув трубкою й вибіг на двір. Куди його зараз? До когось?.. А може тим часом, як він тут говорить, платформи вже коло складу, — прислухався, але в осінніх тонах захлюпаної мжичкою ночі не ридилося жодного звука такого, щоб потверджував Ванчукові передбачення. Так само шелепотіть дощик, гуде вітер, бряззють і шумлять екскаватори та в кузнях видзвонює молотами нічна зміна ковалів. Від складу частин для гідростанції — ні звука, ні натяку, що там в цей самий час, як він пішов, робиться. „Ясно, Грач таки не подав платформ, як обцяв мені, а загнав кудись в інше місце“ — подумав. І йому від жаху перед невідомим, пераз тією страшною ганьбою, що її готує чиясь невідома рука, нараз стало мляло, ноги обважніли, а голова відмовлялась ясно працювати. Сперся на одвірок, постояв. „Куди ж тепер? — знову

запитав сам у себе, але тут же і відповів: „Треба до Грача, неодмінно до Грача... Я його за ноги виволочу, сволоч таку, якщо він задумав мене підводити... Бач, вони вже спати пішли. Нашкодили, напакостили і спати? О, ти не заснеш спокійно. Я тебе розбудю. Це тобі не Овика, що ти його спік“, — стрибали йому в голові думки. Він не йшов, а мчав, не помічаючи, здавалося, ні ям, ні бугристої землі, ні дощу, ні ослизлих стежок.

4

Коло бараків теслярів, там, де розбито миршавий ще палісадничок, стояв гурт молоді. Його хтось гукнув. Ванчукові не хотілося ні відповідати, ні тим паче зупинятися, щоб не гаяти часу, і він прискорив ходу.

— І говорити не хоче. Гнате! — знову крикнули з гурту — чи ти оглух чи збагатів?

Не встиг Ванчук утекти. Його оточили. Тут були і Петро Стрільчук, і Кость, і Катря, з колишньої його бригади. З ними розважалися і ще хлопці та дівчата з інших бригад. Навколо нього утворилося міцне живе кільце. Поткнувся вирватися, не помогло. Розгнівався.

— Мені ніколи, пустіть, — промовив холодно і спробував знову пройти далі.

Свирид, що стояв найближче — заглянув йому під каптур. — Братці й патрет у нього кислий, — вдаючи зляканого, промовив він. І знову до Ванчука: — Що з тобою, наш бойовий командир? Гордуєш нами? Думаєш, як став маленьким начальником, так треба вже й своїх приятелів забувати?..

До нього хлопці притислися ще ближче. У них такі смішні, рідні, близькі лица. Далі не йшов. Стояв і дивився на своїх друзів.

— У мене біда, хлопці, — нарешті промовив Ванчук. — Така біда, що аж страшно признаватися.

— А ти з бідою від робочого класу не крийся, не заганняй болісті всередину, — учулося чиясь зауваження. По голосу Ванчук упізнав Короткого Степана, старого робітника фахівця цементовщика, який напевне щойно підійшов до гуртка, бо на початку він не примічав його.

— Що ж у тебе за біда? — спитав Свирид.

— Все дно не pomoжете, хоч і скажу, — відповів Ванчук.

— А може якраз і допоможемо. Ти, Гнате, не гордуй нами! — обізвалась десь поблизу і Катерина.

Всі нараз відчули по тому, як Ванчук себе тримав і як відповідав, що з ним таки справді негаразд. Перестали легковажити розмовою і серйозно до нього пристали з вимогою розповісти, в чому річ. Але в цей саме час нагодився Сиренко, який повертався до себе на квартиру. Побачивши гурт людей, зацікавився і підійшов ближче. З перших же слів

робітників дізнався, про що йдеться, протисся наперед аж до Ванчука й, перервавши його на слові, гукнув:

— Товариші, справа не така вже й страшна.

— Сіренко, ти все знаєш про крутість Грача? — рубо поставив секретареві запитання хтось із хлопців.

— Майже все, — збитий з пантелику таким смілим запитанням, відповів Сіренко.

— І про те, що Грач загнав кудись нарочне останні платформи, а мені для гідростанції, як умовилися, не дав? — і собі запитав Ванчук.

— Цього я ще не знаю. А це факт?

— Так знай, що він таки не дав платформ.

На хвилину в гурті запанувала тривожна тиша. В темряві кров'янилися вогники цигарок, виднілися білі плями нерухомих лиць. Чутно стало, як грають поринвах струмені води з дахів, як мілко налікає по задубілому брезентовому плащеві Ванчука і Сіренка мжичка.

Нарешті Сіренко промовив:

— Якщо Грач так зробив, завтра цю справу розслідуємо. Підтвердиться, що змарочне це ним зроблене — знімуть з роботи, а може й судитимуть, як шкідника. Там видно буде. А тепер робити з цього шум, переполох, не варто. Ідіть, хлопці, спати, а товариш Ванчук нехай і далі робить своє діло. І хтів одійти. Йому став навпроти Короткий.

— Стоп, парені! Легше. А хто за роботу Грача й Ванчука відповідає? Га? От отвіть — заговорив старий.

— Хто відповідає?! Вони ж і відповідають, — сказав Сіренко, не догадуючись, до чого веде річ Короткий, але тут же спохватився і поправився — відповідаємо, звичайно, і ми. Відповідальність падає і на нас, це дійсно.

— Отож воно й є, що й ми всі, увесь робочий клас, відповідаємо, — повчально промовив Короткий. — Заким ми розслідуємо, а Грач своє діло зробить: машинових частин не доставить своєчасно — на гідростанції простой, мішків не доставить, щоб гатку врятувати, якщо вода підніметься, а вода повинна піднятися, бо вже третій день дощик іде, буде кат. строфа, бо прорве гатку, це, хлопці, не шутейне діло. Гатка — не латка, а цілий шруб для соціалізму. Як на мене, так я б зараз так зробив... Без шуму, звичайно, без паніки: я й Сіренко йдемо до нього в комсомол, бо до контори далеко, і звідтіля дзвонимо до нашого головного хазяїна Приймака, або і до секретаря паркому подзвонимо. щоб знали, у чому справа і вжили заходів, яких треба, а Ванчук нехай іде своєю дорогою, як намірився, до Грача, на квартиру. Тільки не сам, а треба удвох, чи й утрюх.

Пропозиція старого припала усім до серця. Як було запропоновано, так і зробили. З Ванчуком згодилися йти Свирид та Катерина.

— Люблю робити такий нальот,— говорила з піднесенням Катерина, поспішаючи за хлопцями. — У нас, у колгоспі, скільки разів ми, комсомольці, отак робили, і скільки хороших справ мали. Налетимо, було, на стайню, перевіримо, проконтролюємо так, що держись.

Й ніхто не відповів.

— Не одного вивели на чисту воду,— говорила дівчина захоплено далі.

— А ми всі до нього підемо, чи ти тільки сам, Гнате? — раптом запитала вона.

— Я можу й не піти. Нехай іде Гнат сам, або удвох ідуть,— згодився Свирид. Але йому заперечив Ванчук, що, мовляв, це вже не він один ходить в цій справі, а ціла делегація, і прийшли не просити, не вмовляти, а вимагати...

Ім б'є в лице дощ. Іти погано — слизько. У Ванчука вже промок бік. Над величезним майданом майбутнього велетня комбінату стоїть чорна важка ніч.

Хутко минули бараки, грабарф, пройшли повз стос дров.

За кілька хвилин Ванчук стояв коло дверей будиночка, де живе Грач і натискав опукувату кнопку від електричного дзвоника. Катерина і Свирид залишилися біля палісадничка. На дзвоник довго ніхто не озивався. Але от по розсохлій скрипучій підлозі зачовгав хтось шльопаннями і, дійшовши до дверей, запитав:

— Хто тут?

Питав жіночий голос.

— Товариш Грач дома?

— Дома. А ви хто будете?

Він назвав себе. Жінка пішла доповідати. Через хвилину брязнув замок, жінка відчинила двері.

— Вас скільки, троє? — запитала здивовано.

— Троє, — сміливо відповіла Катерина.

Ванчук, Свирид та Катерина увійшли до сінець, а потім до кабінету. Грач вийшов теж. Побачивши не одного лише Ванчука, а ще двох людей з ним, неприємно скривився.

— Як бачу, ви до мене цілою делегацією?! — намагаючись бути щирим та простим, промовив Грач, сідаючи в крісло.

— Це свідки. Вроді бригади РСІ. Щоб охтініше було, — у тої відповів і Ванчук.

Грач смачно позіхнув, умостився зручніше на кріслі, закутив і наставився слухати. Він був у рудому, вже злинялому халаті, заспаний, пом'ятий і гладкий. Кабінет у темних шпалерах. Стіл дубовий. У пристінку етажерочка з книжками. Вікна прикриті тростяними, із чудернацькими візерунками, щитами. На столі купи книжок, газети, папери різні й ще в лакованій під

червоне дерево рамці, отак боком збільшений портрет якоїсь дуже гарної дівчини.

Ванчук, не гаючи часу, запитував у Грача про обіцяні платформи. Голос йому зривався. Катерина подивилася на всіх трьох і насторожилася. Що далі буде?

— Де платформи? А хіба вам не переказували, — стараючись говорити лагідно, промовив Грач.

— Не переказували.

— Гм... здивувався Грач. Він не примічав зауваження Ванчука, але Ванчук уловив на його лиці, що він криводушить. — Це подло. Я просив переказати вам, що платформи підуть тимчасово на станцію, за спішним грузом. Цю справу я погодив з головним інженером, — пробував виправдуватись ніяково Грач.

— Що ж буде далі? — ледве стримуючи злість і ненависть до цього розжирілого фахівця, який спокійно відбріхується, запитав Ванчук.

— А що ж буде? Нічого! Утричком наздоженемо, — солоденько заговорив Грач.

Ванчук нараз підвівся, й наблизившись до нього, сказав з притиском:

— Вам дзвонили з гідростанції про те, що ще й мішків треба доставити туди?

— Дзвонили, але то просто там паніку піднімають.

— А як греблю розміє?

— Не розміє.

— Це ви нарочно усе так робите? — запитав і Свирид.

— Докажіть! — промовив презирливо Грач, навіть не глянувши на нього.

— І докажу.

— Ми докажемо. Чуєте. Докажемо, — не витримав Ванчук. Голос його зовсім зрадив. Увесь він стояв, як набій, готовий при найменшому дотикові вибухнути й усе знищити, зруйнувати...

Грач підвівся і, тикаючи недокурком у попільницю, погрозово попередив:

— Прошу не підвишати голосу.

Його лиця не було добре видно: зелене водяне світло від абажура настольної лампи затушковувало його, але по тому, як говорив він, усім ставало ясно, що Грач їх ненавидить...

— Якщо зараз же ви не дасте платформ під вантаж мені для гідростанції, значить, ви все це нарочито робите, — нараз випалив Ванчук. Він гадав, що Грач злякається, але на велике його здивування, той нахабно, на весь кабінет, розреготався. Сміявся довго, до сліз.

— От надумав де шкідника шукати, — заспокоївшись, гордо промовив Грач і підійшов ближче. — От що я вам, товариші

делегати; і вам, товаришу завдовставки, пораджу. — Не вплю-
туйте чесних фахівців у свої нечесні діла... Не звальюйте, то-
варишу Ванчук, на когось свого невміння: наскільки ви були
хорошим робітником отам, на рештуванні, на чорній роботі, —
то ваша стихія, — між іншим, — настільки ви бездарний, як
завдовставки. Нам з вами нічого більше говорити, раз ви
у чесному робітникові шукаєте не діла, не помочи, а шкід-
ника, — з обр зою в голосі закінчив Грач і, повернувшись до
всіх плечима, пішов геть. І вперше, здається, за все своє не-
довге життя, так гірко ображений у своїх найкращих пори-
ваннях, Ванчук, не можучи затамувати злість, пустив навздогін
Грачеві, не зважаючи на присутність дорогої йому дівчини,
важку лайку.

6

— Катю! Свириде! Чули? — було перше запитання Гната
уже на дворі — Я не витримаю. Я краще сам собі голову
розтрощу, аніж допущу прорив, провал роботи, через оцього
гада... — Він хвилювався і мало не плакав від обурення, образи
й гніву. Ванчук піддавався розпачеві, — це відчували і Свирид
і Катерина.

— Не треба впадати в розпач, Гнате, нас більше, — зовсім
спокійно і впевнено проказав Свирид.

— Без печалі великої не буває великої й радості, — двозначно
зауважила Катерина й собі.

Була вже друга година ночі. В конторі і сторож дід Мар-
тин і черговий Литвак — спали. Ванчук, Катерина і Свирид
тихо пройшли до телефону. Від зайлуватої ходи по скрипучій
підлозі трьох людей сторож прокинувся, подивився на не-
звичайну компанію, позіхнув і, вмошуючись спати на другий
бік, промимрив сам собі під носа: „несить вас лихо... мара,
а не люди“.

Ванчук примостився біля телефону і рішуче крутнув.

— Станція? З'єднайте з комсомольським осередком. Сі-
ренко, ти? — запитав Ванчук, почувши чийсь голос. Сіренко,
як пообіцяв — на квартиру не пішов. Він чекав наслідків.

Ванчук, як міг, себе стримував, але це йому мало щастило
і тому зміст розмови з Грачем передавав так схвильовано,
з таким обуренням, немов говорив із самим Грачем удруге.
Після того, як Ванчук скінчив, Сіренко не зразу відповів:
видимо, все це його змусило таки добре задуматися, бо коли,
нарешті, він і заговорив, то дуже коротко і небагато. Спо-
вістив, що дзвонив до Приймака, платформи Приймак заста-
вив Грача дати негайно, мішки вже повезли автодрезиною.
Наприкінці так с-бі, між іншим, додав, що, мовляв, Грач на
Ванчука ображається. Навіть Приймакові вже поскаржився
за образу. Погодив і застеріг, щоб спеціалістів не приписали...

— Ху-у... Ну, й упарився,—давши відбій, промовив Ванчук. Діло зроблене, можете тепер йти спати...

Свирид зараз же рушив заспокоєний відповіддю товариша.

— А ти, Катре?—спитав Гнат, бачучи, що дівчина не мала наміру йти спати.

— Я лишаюсь до побідного кінця,—загадково промовила.

Від гомону в конторі давно не спали ні дід Мартин, ні Литвак.

— Платформи заставили Грача дати,—промовив Гнат сам до себе. Але що далі буде? Чи ще довго він отак мене нервуватиме...

— Тут із станції дзвонили,—обізвався Литвак.

— Знов?

— Що знов?—не зрозумів Литвак.

— Із гідростанції дзвонили.

— Ні, з якої там гідростанції!—вдалась вона тобі взнаки... З вокзалу дзвонили. Машиніст, Іван Скуба, дзвонив.—І ніби бажаючи пояснити, додав: Скуба, Іван,—земляк мій. Разом на пана робили в економії, разом панів у Чорному морі топили і тепер, як бачите, разом і соціалізм будуємо.. Так лається чоловік. Аж страшно було слухати через телефон. Я його вже просив, щоб перестав, не помагає, плюнув—говори, кажу, далі, як почав... Воно наче й справді кріпче получається. Його загнав Грач на вокзал за якимось спішним грузом, а так виявляється і ще три состави наших стоять і грузу того хватить тільки на два, решта ж'в простой. Розказав я йому, яка тобі, Ванчук, жара сьогодні.—Ну, тоді я без всякого...—каже, звертаю оглоблі назад. І на всіх парах мчу... Скоро певне вже й буде тут.

— Немає порядку, а до соціалізму беруться,—сказав дід Мартин.—Все ми та ми, а воно не ми, а вони.

Катерина з Ванчуком переглянулися, а вартовий говорив далі.

— Це не просто Грач так плуває, так крутить. Думаєте, зняли ото Онику, його попередника,—він кивнув головою в бік Ванчука.—Через кого? Через Грача. Той тоже парень був хороший, але не зумів розшукати корінь зла, а корінь той є, та ще й який... І дурак ти, Ванчук, будеш, якщо над цим не подумаєш.

— Я й думаю,—відповів той.

— І думай, і роби.

В цей саме час затутукали гудки.—Разом два. Усі рушили на двір.

7

Ні вітру, ні дошової мжички вже не було, але стежки так само лисніли під електричним світлом, не встигли протряхнути. Від вокзалу мчали порожні платформи. Всі побачили

три вогнястих кулі, що як криваві очі невиданої звірини жерли степову темряву ночі. З ганочку ще було видно праворуч велике кубло мерехтливого світла на цілого півнеба. — Там гідростанція. Ванчук тимчасом вже обчислив: до гідростанції п'ять кілометрів. В нього є аж два состави платформ, отже, заким днітиме, він неодмінно їх навантажить і одправить туди. Але тут же осікся, пригадавши, що простою робітників і зга-яного часу не вернути. Хто відповідатиме?

До складу йшли вдвох з Катериною. Якийсь час мовчали, Ванчук аж тепер чув себе переможцем — він таки домігся свого — гідростанція буде забезпечена матеріалами. Зараз, пригадуючи скільки довелося за цих кілька годин перетерпіти й перенести, робилося чомусь смішно і жалко. Глянув на Катерину. Дівчина йшла, похиливши голову, в задумі. Узая за плече.

— А ти не з боязких, Катре... відважна, — промовив він, намагаючись заглянути в очі. — Ділов ми з тобою сьогодні натворили. Кучу... — Засміявся, але бачучи, що дівчина мовчить і якомсь чудно себе тримає, запитав жартома:

— Що з тобою, мое РСІ? Може шкодуєш, що начальство нахабно потривожили. Що спать їм не дали? Єрунда! Другим разом вони чемніші будуть. Нехай знають, що ми своє особисте, дрібне, завжди ставимо, коли треба, нижче, ніж загальне, соціалістичне.

Катерина підняла голову, посміхнулася.

— А й справді... Ох і нахаба ж я.

— Та ще й яка! — уцімливо підтримав її Ванчук,

— Ні, я справді кажу, що нахаба.

— Ну, а хіба я жартую?

Вона знову занурилася головою донизу. Ванчук чекав на відповідь і тим часом думав: „Яка славна, яка відважна і яка толкова дівчина“.

Нарешті Катерина заговорила:

— Я щось хочу тобі сказати... дуже важне. Але це поки секрет. Давай умовимось — цей секрет покищо знаємо я та ти.

— Хіба такий великий секрет? — усміхнувся Гнат.

— Ага. Секрет великий. Зібралась з думками, повагалась і стала впроти нього:

— Пригадуєш, — я тобі учора говорила про зустріч із своєю землячкою.

— Пригадую.

— Так вона замужем за Грачем. Виявляється, мої земляки також упізнали її й вже допиталися, де живе, та чия вона жінка... Чи правда тому, я оце й перевірила... знарошне пішла з тобою до Грача... — Та бачив у нього на столі портрет дівчини.

Ванчук на хвилинку замислився, пригадав: він справді бачив на столі в Грачевому кабінеті портрет дівчини.

— Я тобі, коли ми зустрілися ввечері, усього не розповіла,—заговорила далі Катерина... Між нашими людьми ходили ще й чутки, що інженер той теж із нашого села... Гризодуб на прізвище. А Гризодуб Андрій Кирилович колишній гетьманець. Багато я чула про нього, багато за цю людину знаю і гетьманця того пригадую... Дався він і мені втямки. От минуло тринадцять років, чимало я пережила, перетерпіла, усвідомила нового... Тисячі людей бачила, але того лиця, яке в дев'ятнадцятому році закарбувалося глибоко в моєму серці—ні стерти, ні забути не можна. Я його як крізь сон лише пригадую... Батька мого він у дев'ятнадцятому році забрав. Мені було тоді років вісім. Стала мати просити його за батька, плакала, у ногах валялася, чоботи цілувала—не допомогло. Тоді вона нас—семеро малих дітей—послала просити. Так він і нас прогнав, як щенят, і нагайкою побив... Ех, Гнате, багато треба розповідати...—І якимось новим голосом піднесено заявила:—Мені здається, що я його через сто років упізнала б.

Від Катерининих слів, що обпалили немов вогнем, Ванчук зовсім розгубився. Справа була не така проста. Він не знав, що робити, чи йти далі своєю дорогою й вантажити частини для гідростанції, чи повернути до Сіренка.

Під каптуром йому стало душно. Зняв його й витер змокріле чоло.

— Тепер мені ясно, на кого ви, пане Грачу, працюєте. — тихо промовив Ванчук, обернувся й узяв за рамена Катерину. — Катю, йди спати, а вже завтра докінчимо справу, — сказав він... — Бувай. І провівши дівочу постать очима аж поки зовсім не зникла, і собі пішов до складу.

Харків, 1933

м. х а щ е в а т с ь к и й

д і м і т р о в

З тісного полону, з кайданів, лабет,
Крізь ґрати, кордони, крізь вітер, —
Ми пристрасно, чітко почули тебе,
Твій голос, товариш Дімітров,

Твій голос прорвався, як сурми в бою,
Твій голос — лютує громами.
Кати не зламали мужність твою
І духу твого не зламали.

В словах твоїх серце робоче стучить,
Тобою говорить партія.
Ти мужність проніс, як проносять мечі,
Гартовані в кращому гаріі.

Гримлять, мов оті блискавиці мечей,
Слова твої, гострі, могутні.
І хилиться низько вороже плече,
І судді — на лаві підсудних.

Іх душить нестримна безрадість, жах...
В обличчях —
розпач говорить.
Ти дивишся —
й видно в суворих очах
Саму неминучість історії.

І нищість, і фалш розбиваєш у мить,
І розсипається зрада.,
Відступник — у відчаї.

Зрадник біжить,
Бо
наступає
права.

Хай оточили зненависть і лють,
Щоб тебе на плаху покласти.
Ти знаєш —

брати за тобою стають,
Мільйонноголовий клас твій.

То він вибухає, немов динаміт,
Розрізає хмарне повітря.
То голос класу нестримно гримить
В твоєму, товариш Дімітров.

І спіє класу Великий засів...
Ти — класу нашого витвір.
Героїв рішучі гримлять голоси —
Твій голос, товариш Дімітров.

З євр. переклав Ар. Конштейн

Ф р і ц г е к к е р т

ганс беймлер і його „у таборі смерті дахау“

„Облиш надію всяк, хто сюди входить“.

Данте

Такі слова написав великий середньовічний італійський поет Данте в своїй „Божественній комедії“ над входом до пекла.

Ці Давтові слова слід було б накреслити над входом до концентраційного табору Дахау в Баварії. Поміж цими словами з великої поеми Данте та найвідповіднішим епіграфом над брамою концтабору в Дахау була б тільки та ріжниця, що в Дантове пекло люди входили хоч і обтяжені гріхами, а втім не без надій, позбувшись цих гріхів, потрапити з пекла на небо. Тим часом фашистські чорти в Дахау катують свої жертви не для того, щоб їх очистити від гріхів, а для того, щоб задовольнити свої садистичні пристрасті. Дахау відрізняється від пекла „Божественної комедії“ ще й тим, що те пекло змальоване в середньовічній поемі, тим часом, як Дахау — жахлива дійсність 1933 року, живий жах XX століття. Хто, прочитавши розповідь комуністичного депутата рейхстагу Беймлера про пережите ним самим у Дахау, не здригнеться від жаху того, що діється у „визвольній Німеччині“, цій „третьій імперії“ месь Гітлера, той сам має бути фашистською кривавою собакою.

Певно, відомо, що досі не менш як 50 чоловіка замордували в Дахау фашистські тварюки, задовольняючи свою піклу хтивість. Розрубані голови цих жертв, пошматовані звірячим способом їх тіла кричать про помсту. Їх смерть повинна зрушити трудящі маси на боротьбу, щоб покласти край пануванню цих найманих катів, піднесених на трон зогнилими німецьким капіталізмом, який хоче цим відвернути свою смерть.

Націонал-соціалістичний уряд, що його в критичну для себе хвилину покликала німецька буржуазія, що йому соціал-демократична партія Німеччини допомагала стати до влади, ухвалив ряд „законних“ надзвичайних постанов, скерованих проти „злочинців“, що провадять „пропаганду вигаданих жахів“. В Німеччині є судді, „незалежні“ судді, що на підставі цих постанов

кинули до в'язниць десять тисяч німецьких громадян. Вони сфабрикували закон, який позбавляє права громадянства кожного німця, що десь за кордоном „прикинує гідність“ „третьої імперії“ або її уряду. За повідомленням Гітлера в Америці серед німців зібрано 5 млн. доларів на „поборювання наклепів“, які буцімто ширять за кордоном вороги націонал-соціалістичної Німеччини. У фашистській пресі всіляко поширюються статті лорда Ротерміра та йому подібних друзів нової Німеччини, які мають довести сучасникам, що Гітлерів фашизм урятував культуру та цивілізацію від більшовизму. Десятки тисяч попів усіх мастей несамовито репегують з церковних кафедр Німеччини проти Радянської держави та проливають гіркі сльози над „знедоленими братами“ в країні рад.

Вся ця фашистська навалоч, всі підкуплені журналісти висмоктують з власного пальця різні брехні про Радянський союз та ширять цю гиготу в буржуазній пресі. Проте, всі ці панове й словом не згадують про садистичні розваги гітлеровських банд, вважаючи їх вочевидь за цілком законні й припущенні...

Отож ми не здивуємося, коли ці „християнські культуртрегери“ мовчати будуть і далі про все те, що викриває нам у цій брошурі Беймлер. Але баварський пролетар Беймлер писав про ці свої переживання не для оборонців та прикрашувачів фашистської банди катів і вбивців, яка урядуеть в Німеччині і наказує своїм агентам мордувати революційних робітників у пролетарських околицях німецьких міст та в концентраційних таборах — цих катівнях фашизму. Адже сподіятися „співчуття“ від цих панегіристів та лицарів християнської моралі з гітлерової „третьої імперії“ — все одно, що ягняти ждати змилювання від голодного вовка.

Беймлер також пише не для того, щоб зробити сенсацію та підробити грошей, як це день-у-день роблять усі оті негідники, що ширять по світу свої нахабні брехні про „жахи ДІУ“, злидні та голод у радянській державі. Беймлер — не військово-полонений Гуммель* або там „царева донька“ Анастасія, що їх бульварні писарки цілі тижні тягнуть по сторінках своїх газет та журналів, як улюблених героїв, задовольняючи брехнею цих ошуканців жадою до сенсацій своєї публіки. Пережите Беймлером у Дахау показує справжнє обличчя німецького уряду та його „світетні“ діла. Беймлер пише про те, що зараз переживають десятки тисяч кращих німецьких пролетарів по катівських концентраційних таборах, де Гітлер з доручення фінансових акул мордує революційних пролетарів, щоб фабричні барони з Руру та знад Рейну, дворянчики знад східньої Ельби та біржеві зайці з берлінської Бургштрассе мали вільну руку для своїх грабіжницьких авантур.

Беймлер оповідає нам про трагедію тих революційних пролетарів Німеччини, які потрапили до рук свого смертельного ворога. Полохлива й жалюгідна зрадницька соціал-демократія так знесилила німецький робітничий клас, що банда капіталістичних

* Гуммель авантюрист і шахрай, що видавав себе за військово-полоненого, якого буцімто тримали у французькій полоні в Алжирі до 1931 року, зняв з цього приводу в нац.-соц. пресі цілу кампанію.

сутенерів та волоцюг змогла запровадити свою криваву тиранію в робітничій Німеччині.

Той, хто вжахнеться, читаючи про катівський табір Дахау, хай не заспокоює своє серце словами Понтія Пілата: „Я не винен і умиваю руки“. Буржуазія, що проповідує християнську релігію та раз у раз розводиться про свою культурну місію, ця буржуазія відповідає за все, що діє Гітлер. „Третя імперія“, якої так прагнула німецька буржуазія, є не що інше, як гнилий наріст на тілі нації. По десятках тисяч церков представники Христа на землі лицемірно благають свого бога охороняти Гітлера та його систему, і римський папа дає благословення цій системі, за яке платить Гітлер щирим золотом з кишені бідних. Але ця „християнська благодать“ не змиє ганебних злочинів цих хуліганів та садистів, всієї фашистської наводочі, що справляє зараз криваві срігі знущань з німецького робітничого класу.

Беймлер пише про те, яка буде доля пролетаріату, якщо він не збере сили, щоб у смертельній боротьбі повалити фашизм. В Німеччині тисячі наклали на себе руки, не змігши стерпіти звірячих фашистських тортур та знущань. Але Беймлер своїми муками закликає всіх борців: щоб не сталося—не вкорочуй собі життя. Борись до останнього подиху. Адже вчинити самогубство, це зробити те, чого хочуть від тебе фашисти та їх капіталістичні замовці. Пам'ятай, що всі муки німецьких пролетарів у Дахау та по інших концетраційних „таборах смерті“, всі їх страждання та боротьба—це є шлях, на якому пролетарі загартуються в незламну стальну гвардію, що всупереч усьому теророві спроможна буде скинути фашистську звіроту й установити справжню народну владу—диктатуру пролетаріату.

Написане Беймлером, цей документ про табір смерті Дахау, є гострий меч у боротьбі проти вбивчого фашизму та всього, що його підтримує!

Кожне катування ув'язненого пролетаря у Гітлерових „таборах смерті“—це драконовий засів, який сіють самі фашисти, але з того засіву зростуть залізні борці, що в останній вирішній битві уб'ють драксна.

г а н с б е й м л е р

у таборі смерті д а х а у

**чотири тижні у руках нацистських
б а н д и т і в**

**це не „вигадана
пропаганда жаків“**

Відколи Носке й тодішній імперський намісник генерал Епп, який був тоді уповноваженим Еберта та Носке, криваво розгромили Баварську радянську республіку — революційне робітництво й його партія — КПН — зазнали нечуваного утиску та переслідувань від уряду „християнської“ народної партії. Разом з партією гнаво й переслідувано комуністичну спілку молоді й близькі до партії масові організації: революційну профопозицію, Червону допомогу, Червоне спортоб'єднання, організацію міжнародної робітничої допомоги, спілку вільнодумців тощо. Коли говорилося про криваві переслідування, торттури та вбивства робітників — поруч Угорщини, Болгарії, Італії та Польщі називали в усьому світі й Баварію.

Чи може піти в непам'ять вбивство незабутнього вождя Баварської радянської республіки Євгена Левіна, або звіряче закатування сотень мюнхенських робітників, або страшна смерть 21 члена католицької спілки підмайстрів і багатьох інших.

Сотні й тисячі баварських робітників скінли цілі роки по тюрмах. З 1919 року й мені, що разом з баварськими комуністами та робітниками виконував вдячне завдання — будувати робітничу революційну партію та гартувати навколо неї робітничі маси, довелося зазнати страждань разом з усім революційним робітництвом. Я кілька років просидів у в'язниці. Саме тоді, після 1919 року, володарі Баварії виявили себе як тирані, що жорстокими утисками й переслідуваннями затискували рота революційному робітництву й приборкували робітничий революційний рух. Але всі їхні дії бліднуть проти нечуваних мук і тортур, що їх зазнають у „третій імперії“

ув'язнені пролетарі. Тут нема й сліду „пропаганди вигаданих жахів“. Правда про „третю імперію“ сильніша, ніж будьяка вигадана пропаганда фашистських жахів. Сьогодні немає жодної людини в світі, крім, звісно, фанатичних прихильників катівської системи фашизму — в якій залишалася б хоч крихта сумніву щодо

звірячого катування й масових убивств у казармах гітлеровських штурмовиків, у захоплених ними будинках професійних спілок та по концтаборах у Німеччині.

Але дійсність ще багато страшніша, ніж те, що вже відомо. Отже кожен з нас має подбати про те, щоб цю страшну дійсність викрити, вивести на світло сонця, щоб робітничий клас всього світу, а насамперед німецьких пролетарів

кликати й організовувати на боротьбу на антифашистському фронті, на боротьбу проти фашистських убивств і катувань, проти фашистської диктатури, за визволення 60 тисяч політичних в'язнів Німеччини, за те, щоб установити владу робітничого класу, всіх трудящих та експлуатованих.

Я не маю потреби ще раз повторювати тисячі відомих у цілому світі фактів про нечувані звірства коричневої армії німецької буржуазії. Я маю змогу додати до них сотні нових фактів кривавої фашистської війни проти німецьких робітників та робітниць, і насамперед проти німецьких комуністів. Факти ці я сам на власні очі бачив, на власні вуха чув, на власному тілі зазнав.

„Бейтлера спіймали... стрінемося у дахау“

9 березня 1933 року фашистам у Баварії без будьякого опору від уряду Гельда-Штюцеля-Шефера (і, на жаль, також без вартого згадки опору робітництва) — пощастило захопити всю владу в свої руки. Само собою зрозуміло, що відразу після того вони з особливою силою розгорнули нечувану кампанію переслідування проти комуністичної партії. Вже 10 березня тодішній міністр внутрішніх справ Вагнер (директор копалень) передав радіом наказа усім поліцейським закладам та жандармерії, „одразу заарештувати всіх активістів компартії та рейсхбаннеру, яких тільки можна розшукати“.

В баварських містах — Мюнхені, Нюренберзі, Аугсбурзі та в інших, — наказ цей не дав великих наслідків, бо „більшість птахів вилетіла“, зокрема комуністи вже 30 січня, коли призначено Гітлера на рейхсканцлера, майже цілком перейшли на нелегальне становище. А що треба було використати деякі

можливості „легальної“ підготовки виборів до рейхстагу, які мали відбутися 5 березня, то й цю кампанію якнайтісніше пов'язали з нелегальною роботою. Партиїним комітетам не дозволялось держати в своїх приміщеннях ніяких важливих матеріалів, навіть секретарям та членам районних партійних комітетів не дозволялося там працювати. Що ці заходи були потрібні, показують десятки трусів, організованих допоміжною поліцією. Нарешті 25 лютого закрито установи всіх революційних організацій і редакцію „Нейе Цейтунг“.

Одного секретаря, що не зважив на вказівки партії, заарештовано, і з того часу він ув'язнений, певно, в концетраційному таборі Дахау.

А втім поліції аж до мого арешту, що стався 11 квітня, не щастило послабити роботу партійного керівництва. Коли заарештували товариша, що відповідав за розповсюдження нашої літератури, треба було, зрозуміла річ, призначити на його місце іншого робітника. Треба було налагодити зв'язок з товаришем, що його комітет партії призначив на цю роботу, і дати йому відповідні інструкції. Всупереч моему принципу, що його держалися й інші члени секретаріату — побачення призначили замість ночі на післяобідній час 11 квітня. Точно в призначену годину надійшло двоє викликаних товаришів, і після короткої розмови я одного з них відіслав. За хвилину мав піти й я, залишивши другого товариша, якого інструктував. Але в цю мить до нас підлетіло авто, де сиділо шість агентів кримінальної поліції. Це були, звичайно, штурмовики, перевдягнені в цивільне. Вони скочили з авто й заарештували мене разом з товаришем, що ми з ним розмовляли. Тут таки на місці два поліцаї взялися по черзі обшукувати наші кишені, а четверо інших оточили нас з револьверами в руках. Після цього труса, що не дав, до речі, ніяких наслідків, я спитав їх, що, власне, сталося. На це питання один з „героїв“ штовхнув мене в авто, брутально гукнувши: „заткни горлянку“. Вони прив'язали велосипед заарештованого разом з мною товариша до задньої стінки авто і повезли нас до поліцейського президіуму*.

Тільки во зачинилися за нами важкі ворота поліцейського президіуму на Етштрассе, як серед поліцаїв блискавкою поширилася вістка про мій арешт: „Беймлера спіймали! Беймлера спіймали!“. За кілька хвилин нас оточили штурмовики й у кімнаті залунали брутальні лайки й „дотепи“: „Ну, хлопче, тепер ти в наших руках!“, „Ще стрінемось у Дахау з тобою“. Тепер кришка твоєї світової революції!“. „Ти, підбурювач!“ і т. ін.

Вочевидь вони страшенно зраділи із „здобичі“, яку вони вловили. Один з штурмовиків навіть з вікна вестибюлю

* Поліцейської управи

скочив, щоб побачити мене й виявити свою „радість“. Потім нас повели нагору в політичний відділ „6-А“, що містився на першому поверсі.

ш у к а ю т ь „ п л а н і в п о в с т а н н я ”

Як і внизу, на подвір'ї, „слідча кімната“ та сусідні з нею приміщення за кілька хвилин переповнилися народом ущерть. Весь час надходили нові люди. Знову вишпорили в моєму одягові, я мусів скинути черевики й носки та спустити штани, проте, в мене знову нічого сінько не знайшли. Панове, очевидно, були дуже незадоволені з того, що я не мав при собі „повстанського плану світової революції“ або принаймні „чорного списку“ кількох тисяч імен ватажків усіх штурмових загонів, чи щонайменше „кишеньковий кулемет“. Тим часом два секретарі приготували так званий „протокол слідчого допиту“. Один з них, що мусів, очевидно, передрукувати цей протокол, сів до машинки, а другий приготувався заповнити „оригінал“ від руки.

На запитання: „яку роботу виконував у партії останнього часу“, я відповів: „секретар парторганізації й депутат рейхстагу“. Коли один з них глузливо кинув на це: „був“, я відказав: „на це зауваження я можу пояснити, що 5 березня мене вже вдруге обрано до рейхстагу від 60 тисяч мюнхенських робітників за списком комуністичної партії. Якщо тепер я не зможу скористати свій мандат, то це ані трохи не змінює того факту, що мене обрано від 60 тисяч мюнхенських робітників“. На це один з них, сміючись, відповів: „Ми з тебе виб'ємо геть оте депутатство“.

Відказавши на ряд інших запитань, я мусів на оригінал написати готичним шрифтом: „Я народився 1895 року, скінчив народну школу, вчився слюсарського ремесла“, і латинським шрифтом: „я член КПН з 1918 року. Останнім часом був секретарем бюро парторганізації та депутатом рейхстагу“.

Далі мені заявили, що я порядком попереднього арешту тимчасово залишусь тут, і один із штурмовиків вивів мене з кімнати. Тільки во ми вийшли за двері, як він заціпнув круг мої руки так звану „вісімку“ — залізний ланцюжок. За нами коридором пішли ще двоє штурмовиків. Я, звичайно, думав, що мене ведуть до приймальної кімнати поліцейської тюрми, і трохи здивувався, що крім глузувань та іронічних зауважень під час арешту та подорожі сюди, зо мною обійшлися так „лагідно“.

Але наша дорога до тюрми мала інший напрямок, ніж та, якою мене раніше частенько водили. Адже мало кому з нас,

комуністів, а надто ще й активістів не доводилось ознайомитися з „місцевістю“ поліцей-президіуму. Отож, помітивши, що ми йдемо не вниз до тюрми, а повз неї, я став чекати дальших подій. На мить подумав, що мене відразу повезуть до Дахау. Проте, ми минули адресне бюро й зайшли до „білого залу“. Цей „білий зал“, що раніше використовувався для виставок та вивішування виборчих списків під час виборів рейхстагу, з 10 березня обернувся в казарму для штурмовиків та штальгельмців, що були при поліцей-президіумі. Тільки ми зайшли до залу й присутні тут 50 чи 60 штурмовиків та штальгельмців дізналися, хто був заарештований, якого вели повз них („Беймлер“ на прізвище), як у залі знявся неймовірний гвалт, з якого я ледве міг добрати окремі лайки та погрози. Нас оточили, і я вже став побоюватися найгіршого. Але мій „проводир“ непохитно вів мене кр.зь цю банду штурмовиків. Ми вийшли з ним на широкі кам'яні сходи, що ведуть на Нейгаузерштрассе, і вже поминули 4-5 східців, коли мій „проводир“ звернувся до банди, яка й досі йшла за нами, з зауваженням, що з нього я міг розібрати тільки останні слова:

...„решта зостанеться тут...“

початок катувань

Ми йшли далі й уже поминули перші сходи. Повертаючи на другі сходи, я побачив, що за нами йшли тільки п'ять чи шість штурмовиків. Решта банди залишилася в залі та на сходах. Галас ушух. Раптом мене штовхнули під сходи, де, як виявилось, була маленька темна кімната без жодного вікна. Угорі ледве блимала крихітна лампочка. Крім лампи, тут був тільки чорний канцелярський стіл та військове ліжко з солом'яним матрацом. Двері за нами зачинились. З моєї руки зняли „вісімку“. До мене підійшов маленький чоловічок брутального вигляду і скомандував:

— Скидай капелюх і пальто!

На цю команду я роздягся й поклав речі на вузьке похідне ліжко.

— Тепер піджак і жилет!..—залунала друга команда. Я трохи був завагався, але на мене grimнули: „Швидше, швидше!“ Піджак і жилет теж лягли на солдатське ліжко. Знов команда: „спускай штани!“ Далі я мусів лягти на стіл. Я знов завагався, але за хвилину опинився верхньою частиною тіла на столі, звисивши ноги під прямим кутом униз. Але й це не припало до вподоби „командирові“. „Лягай увесь!“ Тим, що їм, як казав цей „герой“, було дуже ніколи, він сам, схопивши мою голову під пахву, потяг мене на стіл. Стиснувши мені голову під правою рукою, він водночас затулив мені рота

лівою. Коли поклали мене, як їм хотілося, я ще почув тільки: „Починай!“ І коричневі найманці капіталу стали бити мене гумовими палицями по всьому тілу (сорочку закотили мені на голову), били поки я вже не міг видати ні одного звука. Скільки ударів я дістав, 60—70, чи може більше—не знаю, бо мене били й вже непритомного.

Коли я очутився, то стояв перед столом майже навколішках, бо стояти прямо не міг. Піт котився мені з обличчя, наче його обілляли водою.

Хоч я не спроможний був підвестися, та один з бандитів заревів на мене знову: „Одягай штани, та швилше!“ Їм так було „ніколи“, що вони знову ладні були почати все, вдруге, коли я баритимусь з одяганням. Схопившись правою рукою за стіл, я лівою почав одгати штани, ледве стримуючись, щоб не закричати від болю. Коли я застібав підтяжки на плечах, мені аж потемніло в очах, і я мало не знепритомнів. Але, зібравши всі зусилля, я став одягатися далі. Коли я вже одягав піджак, той, що тримав мою голову під час катування, раптом запитав:

— Ти ще й досі думаєш, що ти—депутат рейхстагу?..

— Так от чого ви так мене били!—зауважив я на це.

— Цього було ще дуже мало!—крикнув зненацька якийсь штурмовик, що з'явився під час катування.

За хвилину я знову лежав на столі, мене знову били, аж поки я знепритомнів. Не знаю, як я міг тоді витримати ці муки, бо коли вже я одягався після першого катування, тіло мені страшенно спухло. „Досить“—обізвався хтось наді мною, і мене скинуто з столу. Я мусів напружити всі сили, щоб якось утриматись на ногах.

— Ну що, вдовольнився?—почув я цинічне запитання.

Я мусів мовчати, бо не хотів, щоб мене били знову.

„Як, він ще живий?“

„Що буде далі?“—ця єдина думка дала мені сили бути готовим до нових катувань, готовим до всього. Бож били мене справді з дикою люття, і охота до звірства, здавалося, в них ще наростала. „Звідси ти,—подумав я,—певне, не вийдеш більше живий!“

Аж ось сказали:—„Бери капелюх і пальто“, і надії знову вернулись. Той самий штурмовик, що привів мене сюди із скutoю „вісімкою“ рукою, схопив мене за ліву руку й потягнув поруч себе кам'яними сходами нагору до „білого залу“.

Вся зграя штурмовиків ще стояла на сходах. Очевидно, вони зазнавали справжньої втіхи, прислухаючись, як гумава

палиця ляскає по живому тілу людини. Побачивши мене, вони знову заревли; їх опанувала охота розправитись зо мною.

— Як, він ще живий? — заревів один.

— Вбити його на смерть — вигукнув другий.

Крім того лунала сила брудних лайок, властивих тільки таким тварюкам.

Вони вишикувалися двома шеренгами здовж залу, і мені випадало, очевидно, пройти „крізь строй“. Крик круг мене ввесь час наростав, і я тільки думав: „Тепер вони тебе, звичайно, упорують!“ За кожним кроком мені здавалося, що я ступаю востаннє. Вони, проте, цього не зробили. Але один з них мав „мужність“ щосили вдарити мене ззаду ногою в спину. Якби мій „проводир“ не схопив мене за ліву руку, не притиснув до себе, я впав би долі. Біль від попередніх катувань і останнього удару був нетерпний, проте я з легкістю зідхнув, почувши, що двері „білого залу“ зачинилися за мною.

В відділі „6 А“ мене привели до кімнати, на дверях якої була дощечка з написом: „Управа (відділ) попереднього ув'язнення“. Тільки но ми зайшли до кімнати, як до мене підступив „урядовець“ із гакуватим хрестом і запитав:

— Ну, пане Беймлер, чого вам ще бракує? Чи ви відчуваєте себе недобре і маєте якесь бажання?

— Сідайте, будь ласка, — додав він, добре знаючи, що я не можу сісти. Водночас присутня тут стенографістка поставила переді мною стілець. Мені знову капав піт з чола і все почорніло перед очима, але я, не зважаючи на лютий біль, сів на лівий краєчок стільця й сперся ліктем на стіл. Приблизно через п'ять хвилин, не спитавши і не сказавши більше нічого сінько, наказали „проводиреві“ мене вивести. Думаю, що мене до цієї кімнати приводили тільки для того, щоб „пан голова“ особисто міг пересвідчитися, чи я дістав справді „добру науку“.

Цього разу ми дуже швидко опинилися в приймальній камері тюрми. Тут я знову мусів вивернути кишені, і тюремний вахмістр пильно перевіряв, чи все я поклав на стіл, чи не залишив бува якої речі в кишені. Під час цього тругу другий гладкий і пикатий „доглядач“ лаявся, висловлюючи свої „глибокі“ думки про комуністів, що в них він вбачав людоджерів і злочинні тваринні нахили, якраз такі, які відбиваються в практиці зв'язячих розправ коричневих катів над комуністами. Це був один із тих „урядовців“, що за часів Баварської радянської республіки так само „люто“ знущалися з білогвардійців генерала Еппа, а тільки новлада переходила до інших рук, як вони спішно „перефарбовувалися“ під нового хазяїна. Ніби навмисне, цей пузань послав мене в камеру № 44,

що містилася на четвертому поверсі. Це була так звана збрана, або спільна камера, куди вже до мене потрапили четверо інших партійних товаришів. З них я знав тільки товариша Еріха Ольшевського, старий батько якого вже кілька тижнів сидів у тюрмі Ландсберг. Простягшись на нарах, я тихо застогнав від болю і не мав сили багато говорити. Шестеро товаришів по камері оточили мене, допитуючись, що зо мною. Я попросив їх допомогти мені скинути піджак і жилет. У камері залунав одноставний крик жаху, коли, роздягнувши мене, вони побчили мое пошматоване тіло.

до в'язнів ставляться „відповідно до стану“

Через три дні нас перевели до камери № 13. Нормально ця камера мала 14 „ліжок“ для ув'язнених, але тоді, коли мене туди перевели, там містилося 18—20 і навіть 22 в'язнів. Треба ж до того знати, що в жодній іншій тюрмі немає такого бруду й такого смороду в камерах, як у мюнхенській поліцейській тюрмі. В'язнів брав справжній жах, коли наставала ніч і треба було лягати спати, бо за всю ніч вони не мали й хвилини спокою — камера кишіла вошами та клопами.

І не дивно! Адже камеру щодня так-сяк замітали наспіх, і тільки раз на два дні „обтирали“ вогкою ганчіркою, так що пилюка із двадцяти розкиданих при тому солом'яних матраців, ще дужче приставала, ніж витиралася. Крім кількох комуністів, у камері сиділо кілька інтелігентів і шестеро керівників „рейсхбаннеру“*. Одного з інтелігентів, ім'я якого я на жаль, забув, заарештували за те, що він рік тому написав для „Франкфуртер цейтунг“ кілька критичних заміток про успіхи будівельної техніки в Радянському союзі. У нашій камері сидів також один монархіст, заарештований в зв'язку з „планами замахів“ графа Арко, вбивці Ейснера.

Коли я міг знову випростуватися й ходити по камері, я написав до президента баварської політичної поліції та імперського керівника штурмових загонів листа, щоб мені дозволили одержувати газети та курильні припаси. Другого ранку тюремний службовець прочитав мені відповідь Гіммера. Вона була така:

„Повідомити Беймлера, що газети він може діставати, скільки хоче. Курити — ні“.

В камері знялася „велика“ дискусія з приводу цієї відповіді. Наше незадоволення було тим зрозуміліше, що „винувачені в замахові“, які сиділи поряд у камері № 15, не тільки

* „Сілки республіканського прапора“ — соціал-демократичної організації.

курили сигари й пили вино та пиво, а й взагалі провадили „веселе життя“, дістаючи їжу з готелю і навіть користуючись „послугами дам“. Шестеро активістів рейхсбаннеру дуже здивувалися, коли я сказав їм, що поверхом вище сидять Розеншрас, Ауер та кілька редакторів „Мюнхенер пост“, і мають такі ж привілеї, як і граф Арко.

„Я вмираю за радянську з о р ю“

Дні, доки мене відпровадили до концентраційного табору Дахау, були „багаті на зміни“ — в'язні в камері ввесь час мінялися. Крім старого товариша Карла Ганса з Аллаху, одного товариша з Дахау, шістьох рейхсбаннерівців та мене, більшість товаришів перебували в нашій камері один два дні. Їх або випускали на волю або переводили до іншої камери чи до сусідньої тюрми (Штадельгейм, Нейдек, Корнеліус), чи просто виряджали до Дахау. Крім раніше завдавих до тюрми активістів компартії Німеччини, німецького комсомолу та інших організацій, серед новоприставлюваних в'язнів більшість становили комуністи та комсомольці. Чимало з молодих товаришів потрапляло до рук бандитів за продаж „Нейе цейтунг“ та за поширення листівок. Зав'язті на „волі“, вони були не менш мужні, коли їх катували за їхню революційну діяльність, і загрожувала їм смерть. На жаль, тут немає змоги навести прізвища всіх пролетарів, що не тільки не схитнулися, а й виявили зразки незламної мужності та героїзму. Наведу один тільки приклад.

В Фуцінгу біля Мюнхена було заарештовано багато товаришів з місцевої групи, здебільшого молодих. Як і більшість заарештованих, їх надіслали спершу до камери катувань, де їм дали для початку „тільки“ по 10 ударів гумовою палицею. Коли одного з них спитали після того: „Чи ти ще й досі стоїш за комунізм?“, він відповів: „Я мав би справді гнилі переконання, якби зрікся їх через десять ударів гумовою палицею“. Це, роздратувало коричневих катів, і вони тяжко побили товариша. Потім його знов питали: „Чи ти ще й досі стоїш за комунізм?“ „Хоч би ви мене забили на смерть: я умру за радянську зорю“ — твердо відповів юнак. Після цієї відповіді осатанілі тварюки шмагали його аж поки на тілі йому не звисло шматками м'ясо. Наклавши йому ватну пов'язку, товариша приволокли до камери. Коли це побачила решта в'язнів, в них це вище піднялася ненависть до катів. Тільки один старенький товариш відійшов у куток і... заплавав...

Я б міг навести десятки таких прикладів, та тут досить і одного цього зразка справжнього героїзму комуніста в казематах „третьої імперії“.

Я був уже 8 день у поліцейській в'язниці і майже щодня бачив пошматовані тіла нових товаришів. Показуючи свої криваві рани, майже кожен гадав, що й самим катюгам має набриднути без упину десятки разів на день шмагати живе людське тіло. Але ось знову розчинилися широко двері в камері № 13 і, ледве тягнучи ноги, до камери зайшов тов. Горн, один з керівників революційної спілки будівельників. Він не вимовив жодного слова, та ніхто й не наважився питатися, що з ним — все було ясно: він був у камері тортур. З рота йому капала кров, ліва рука спухла і була майже удвоє більша проти нормальної.

Він упав на дерев'яні нари й застогнав. Через хвилину мертва тиша в камері була порушена. Горн сперся на праву руку і, підвівшись, оглянув усіх присутніх. Вгледівши мене, він, уже не думаючи в цей момент про свої власні страждання, дуже зрадів, що бачить мене живого, бо партійні товариші та мюнхенські робітники, і він також, думали, що мене вже закатували на смерть. Горн попросив нас допомогти скинути піджак, сам він неспроможний був це зробити. „Помаліше“ — казав він, бо біль, очевидно, був нестерпний. Роздягнувши його, ми скрикнули з жаху: все його тіло від п'яток до потилиці — було одна суцільна кривава маса. Ці нові знаки фашистського катування доводили, що я мав рацію казавши: „Ми повинні повсякденно сподіватися гіршого. Згадаймо Болгарію, Угорщину, Польщу, Італію!“

Попри все це, настрої серед ув'язнених, за дрібними хіба винятками, був добрий. Тільки знову й знову хвилювали чимраз нові звірства коричневої банди.

Так минуло десять днів, і я вже почав був дивуватися, що мене з кількома товаришами так довго залишають у поліцейській тюрмі, тоді як більшу частину заарештованих забирали звідци через день-два. А втім чи не однаково було, в якій іншій фашистській дірі мав я зазнавати мук?

Нам досить довго не щастило налагодити зв'язок з зовнішнім світом, і ми тільки від новоприбулих друзів довідувалися, що робиться за стінами тюрми. Отже для мене була певною мірою несподівана прикра звістка, почута 22 квітня від одного підстаркуватого штурмовика, з вигляду пролетаря, що приходив щодня „прибирати“ нашу камеру. Бандити не обмежилися тим, що захопили мене до своїх звірячих закривавлених рук. Вони кинули до в'язниці й мою дружину, як також усіх дружин інших керівних партійних товаришів. Сподіватися звільнення могли тільки ті жінки, що їх чоловіків, як от Дресселя, Гаусмана та інших убито. Крім дружини товариша Кнедлора, що повісилася в камері, решта заарештованих жінок,

серед них і моя дружина, і досі сидить у тюрмі. І хто знає, чи довго вони там мають сидіти.

новий „замах на гітлера“

Це частина терористичної програми Гітлерового уряду — час від часу викривати „плани замахів“ на Гітлера. Одного разу це були міфічні „три російські більшовики, які були помічені, коли вони підкладали три ручні гранати під якийсь пам'ятник, а потім поїхали геть автомобілем“. Цього разу — 25 квітня — це був прибулий з Італії небіж індійського поета й лауреата нобелівської премії Рабіндраната Тагора. Він переїхав кордон в автомобілі барона фон Вегезака в Куфштейні, де його заарештували й потім приставили до мюнхенської поліцейської тюрми. Цього „небезпечного хлопця“ вночі проти 24 квітня кинули до нашої камери. На наше запитання: чого могли заарештувати його, чужоземця, він міг тільки відповісти, що знає стільки ж, скільки ми. Коли 24 квітня нас, в'язнів 13 камери, випустили на п'ятнадцятихвилинну „прогулянку“ по коридору, до шуцмана, що наглядав за нами, підійшов надзвичайно гладкий з лискучим від жиру лицем керівник штурмового загону й почав на диво голосно з ним розмовляти. Угледівши Тагора, він сказав буквально так:

— Цей хлопчина готував замах на Гітлера, але нас вчасно повідомили з Італії. Авто, яким він переїхав, розбирають на малесенькі частини, і коли там знайдуть хоч дрібничку — його негайно розстріляють.

Таким чином ми дізналися, за віщо заарештовано Тагора. Ми збагнули, що Тагор потрапив справді в скрутне становище, бо бандитська компанія здатна на все, і ми знали, що вони довго не міркуватимуть над питанням: менше чи більше на одне вбивство.

Сам Тагор, проте, перечив нам, посміхаючись: „Та це ж чиста нісенітниця!“ Але ми боялися за нього й щиро раділи, коли довідалися, що скоро його випустять. Незабаром він за кордоном надрукував статтю про свої пригоди у фашистській Німеччині та про жертви фашистських можновладців. Адже, будши в камері, він на власні очі бачив наші пошматовані тіла.

нагаї 70 сантиметрів з а в д о в ж н и

Після мого арешту минуло чотирнадцять днів. Я вже не думав, що мене коли звідси виведуть, і здивувався, коли ранком 25 квітня серед інших викликаних прізвищ я почув і своє з зауваженням: „Віддати рушник. Речі забрати з собою“.

Внизу в приймальнім приміщенні тюрми нам повернули за-
брані речі, крім ножиків або палиць, після того нас 10 чи
12 чоловіка загнали в клітку з круг. их залізних прутів.

Коли все було готове, до нас прийшов так званий кримі-
нальний урядовець з великим гакуватим хрестом на лацкані
піджака. Нам ще раз зробили переклик, і урядовець до
цього додав:

— Ви зараз поїдете в Дахау, але майте на
увазі, що за найменшу спробу втекти вас без це-
ремонії застрелять. Ще одно: курити й розмов-
ляти з іншими в'язнями в авто заборонено.

На сходах вишикувались двома рядами озброєні карабі-
нами штурмовики, поміж ними лавами нас повели до авта.
Вже сиділо кілька ув'язнених, які довгий час пробули в тюр-
мі Штадельгейм. Серед них було кілька комуністів-активі-
стів, майор Гунглінгер та ще шестеро, як виявилось в Да-
хау, „підозрілих“ осіб, з яких кожен мав якусь частину ко-
ричвевої уніформи штурмовиків.

За 20-25 хвилин ми під'їхали до табору, який ще з дале-
ку пізнали по лабіринту колючого дроту круг нього. Перед
будинком комендатури стояла ціла зграя штурмовиків, що з
них більшість, як і комендант табору, крім револь-
верів, мала в своїх заплямованих робітничою
кров'ю руках довгі нагаї завдовжки 60—70 сан-
тиметрів (!!!).

Ще й половина нас не вийшла з авта, як уже знявся се-
ред коричневих найманців дикий рев, бо в'язні не стали од-
разу „фронтом попарно“. Я став у другій парі шостого ряду,
але це не припало до смаку моему старому знайомому, тому
„героеві“, що тримав під своєю рукою мою голову під час
катування в поліцей-президіумі і що чи не спеціально зара-
ди мене прибув з нами сюди. Він вимагав, щоб я став на
„правім фланзі“. Під час цієї зміни місць почалася переклич-
ка. Викликав нас керівник відділу „трудового розподілу“ за
списком, що привіз керівник конвою з політичної полі-
ції. До кожного імені додавалося відповідну „характеристику“
того, кого викликали, і кожен викликаний повинен був вист-
рнчуватись, відповідати „тут“. Прізвище Беймлер
викликав чоловічина щонайменше 8—10 разів, бо
на їхню думку я недосить голосно відповів своє „Тут“. Під час
цього інші кидали на мою адресу в'їдливі зауваження: „Ну,
цього ми не муштруватимемо“, „Підпалений
агент Москви“, „Матиме ще добру науку“ тощо.
Коли викликано всі 25 прізвищ, мені та майорові Гунглінге-
рові і тим шістьом „підозрілим“ особам сказали стати осторонь
від решти ув'язнених, що більшість їх були комуністи.

— Є серед вас євреї? Зараз станьте праворуч!
Хай вийдуть також хрищені євреї!“, крикнув один

ще зовсім молоденький „герой“, оглядаючи групу, що стояла ліворуч. Двоє юнаків, очевидно, студенти чи купці, оголосились і пристали до нашої групи.

**сердечно вітаємо в
д а х а у**

Ще під час подорожі мені впало в око, що „живі тиски“, який затискав мою голову в поліцейській катівні, тим часом як інші били мене, мав у руці звинений у трубку папір. Кілька разів він показував цей сувій трьом поліцаєм, що сиділи з ним у авті. Він тримав його в руці й тоді, коли звелів мені стати на правий фланг. Я довідався, що це був за сувій, аж тоді, коли катюга розгорнув його і спеціально для цього принесеною стрічкою причепив мені цей папір на груди. Це був плакат з написом: „Сердечно вітаємо в Дахау“.

Тоді став промовляти комендант табору (його імені я, на жаль, не знаю)—типовий кат часів феме*, подібний до тих, що замордували Карла Лібкнехта й Розу Люксембург. Комендант проголосив, показуючи на групу, що стояла праворуч:

— Цих мерзотників одразу ж послати на перекидку (тобто на тортури)—це все підплачені свині й зрадники. Крім того, призначити їх на „третій“ (тобто третій найлютіший ступінь режиму). А оті там,—показав ліворуч,—здається мені, геть усі пролетарі, що були збиті з пантелику отим (показуючи на мене),—цим ми дамо другий ступінь.—До того ж кожен з них може взяти з привезених з собою грошей по п'ять марок. А ці свині (жест у наш бік) не дістануть жодного пфеніга.

„Ліворуч кругом“—залунала команда, і ми рушили попарно крізь табір, обминаючи ув'язнених, що саме брукували дорогу. Інші стояли на дахах і мазали їх дьогтем. Близько 25 чоловіка (що в більшості їх я впізнав колишніх активістів партії) тягли важкі дорожні котки. Це були ті самі, що фото з них куплена фашистами „Мюнхенер ілюстрірте цейтунг“ (№ 28 за 16 липня 1933 року) подала як „правду про Дахау“ на „спростовання“ відомостей про смертний терор у цьому таборі. Колишній нижньобаварський депутат рейхстагу Геллерт-зедер мурував рівчаки для стоку води.

У великій залі, де було кілька полиць і столів, ми мусіли знову викласти все з наших кишень. Присутній тут один із фашистських бандитів Штейнбрєннер причепився до мене, що я надто повільно викладаю речі з кишені на стіл (Це про нього я завжди казав, що йому більше личило ймення

* Прим. перекл.—Феме—середньовічний таємний суд у Німеччині. Щось подібне практикують і фашисти.

Мордбреннер,* бо саме він був убивцею й катом всіх замордованих у Дахау в'язнів). Обшукуючи мої кишені, він знайшов у маленькій бічній кишенці піджака недописок олівця, і зняв страшенний лемент:

— Пане коменданте! Пане коменданте! Він не виконав наказ! Він хотів нас обдурити!

При цьому він показував малесенький, знайдений у мене, олівець.

— 12 днів суворого арешту!—негайно відповів комендант. Звичайно, це була тільки дешева прикличка, бо через кілька хвилин мені віддали назад не тільки цей олівець, але й ручку, блокнот тощо. Їм треба було до чогось причепитись, щоб негайно ізолювати мене в таборі від інших товаришів. Вирок мені ухвалено ще тоді, коли я сидів у поліцейській в'язниці. Для коричневих катів, як вони сами наступними днями не раз казали мені цілком одверто, ясно було: Беймлер не вийде з табору живий...

Поліцейського майора Гунглінгера і мене відразу вивели. Вже дорогою до арештного бараку Штейнбреннер перед очима кількох сотень в'язнів, що саме працювали недалеко на огороді, кілька разів ударив мене нагаєм по голові й по вухах.

При цьому він гукнув до товаришів:

— Гляньте но, як ми прибрали до рук цього вашого Беймлера, що вас раніше підбурював.

І він знову бив мене по голові.

Тим часом ми підійшли до бараку, на дверях якого крейдою були написані слова „Вартівня“. Вартовий, що мав ключі від цих дверей, забарився приймаючи інших в'язнів, і нам якийсь час довелося чекати перед баракком. Мій колишній кат з поліцейської в'язниці весь час біг за Штейнбреннером і розказував йому за „підбурювача“ Беймлера. Очевидно, його дуже непокоїв той факт, що я дуже обстоював своє депутатство, і він одразу підскочив до мене, чи я й досі уявляю себе депутатом рейхстагу. Я відповів йому, що „уява“ є поняття буржуазне і мені, як комуністові, зовсім не личить.

Потім він обернувся до Гунглінгера, що стояв поруч мене.

— Ну, а ти, зраднику, ти свине, ти босото! Тепер і ти попав сюди, бо шпигував за нами, підплачений поліцією. Згадай но, як у командній школі ти чіплявся до наших штурмовиків.

Він оскаженів і кілька раз ударив Гунглінгера по обличчі. Тим часом надійшов вартовий з ключем і відчинив двері до „вартівні“. За кілька секунд мене повели до так званої арештної кімнати № 3, а Гунглінгера до камери № 1.

* Mord — убивство.

Переступивши поріг цієї камери, я побачив, що мене кинули в колишній клозет. Проти мене були дві відкриті труби для стоку й два круглі сидіння. Пізніше я пересвідчився, що в цьому баракові було 8 таких „камер“ В цьому приміщенні теперішнього концентраційного табору під час війни був пороховий завод, і для робітників та службовців тут улаштували клозети й умивальні.

Смор'д, що стояв у камері, змусив мене пошукати якихось вентиляційних засобів. Але тут було тільки малесеньке, ледве на 45 квадрат. сантиметрів, віконечко, що так само, як і в тюремній камері, містилося дуже високо і було загратоване знадвору товстими залізними прутами.

„МОТУЗОК ЗАВЖДИ ДО ВАШИХ ПОСЛУГ“

14 днів суворого арешту,—думалося мені—це тільки „початок“.

Я сидів на краю примітивних дерев'яних нар, що становили увесь інвентар цієї „кімнати“, і міркував про свою дальшу долю, коли хтось штовхнув двері, і до моєї камери зайшло троє штурмовиків, заклавши руки за спину. На чолі їх був Штейнбрєннер, що звернувся до мене так:

— Нарешті, тебе запопали, підбурювачу, зраднику країни, зраднику робітників, більшовицька свинє, клятий бонза!

При цьому Штейнбрєннер кілька разів ударив мене по голові й плечах. Досить розпалившись биттям, він заревів:

— Скидай куртку! Спускай штани!—і показуючи на дерев'яні нари:—Лягай туди!

А що я не виконував цю команду, то він, схопивши мене правою рукою за потилицю, жбурнув край нар. Тим часом інші два штурмовики стали з правого боку і знову били мене, собаки, нагаями, аж поки я вже не мав сили ворухнутись.

— Ми покажемо тобі підбурювання. Вставай!

Тільки но я підвівся, як Штейнбрєннер знову почав шмагати мене по плечах своїм нагаєм, що геть розвіхтився від биття. Потім він жбурнув мене в куток і запитав:

— Ну, визнаєш тепер, що зрадив робітників?

Я відповів йому:

— Якби я тепер, можливо, з жаху перед дальшим катуванням, визнав, що зрадив робітників—то я справді заслуговував би, щоб мене забили тут на місці.

Я сподівався, що знову почнуться катування, але кати лишили мене.

За кілька хвилин я чув уже вдари й крики в іншій камері. То був Гунглінгер, що до нього вони, очевидно, мали особливу лютість. Як він сам казав, з 1920 року він був членом

націонал-соціалістичної партії і відігравав у мюнхенській командній школі до іть велику роль. Коли 10 березня націонал-соціалісти, здобувши владу в Баварії, захопили в руки всі поліцейські справи, то начебто виявилось, що Гунглінгер під час своєї роботи в Гітлеровій партії давав про неї інформації політичній поліції. Та й сам він був поліцейський майор. Зараз вони били Гунглінгера смертним боєм, бо ще довго після того, як „герої“ залишили приміщення, я чув з його камери стогін.

Минуло може з півгодини; як знову відчинилися двері. Передо мною став Фогель, старший доглядач нашого бараку „відповідальний“ за все, що в ньому робиться.

— Може ви маєте якесь прохання, якесь бажання, чи скаргу? — запитав мене Фогель.

Моя ненависть і огида до цієї банди були надто великі, щоб я міг принизитися до якогось прохання. Щодо скарги, то я не хотів дати зайву нагоду з мене познущатися.

— Нічого не маю, — відказав я.

Тоді він простяг мені мотузку. Таку, як налігують телята — два метри завдовжки, палець завтовшки — і сказав мені прив'язати її до меншого водопроводного крану.

Поміркувавши трохи, я підійшов, взяв мотузку в руки й знову замислився:

— Так, так, — сказав Фогель, — станьте лишень на дошку й почепить мотузку на кран!

Я зііз на нари й почепив мотузку до крану петелькою, зав'язаною на грубшому кінці.

Потім, коли скочив додолу, він дав мені такі вказівки:

— Якщо надалі хтось з начальства зайде до камери, ви повинні виструнчитися по військовому й відрепортувати: Заарештований Беймлер рапортує, що він є на місці“.

І, показуючи на мотузку, додав:

— А коли у вас виникнуть якісь „сумніви“ — мотузку до ваших послуг!

„Я хочу тобі допомогти“

Уже під час перебування в поліції я довідався, що тов. Гетц Зепп (що кілька разів був секретарем парторганізації) уже чимало часу сидить тут, у концентраційнім таборі. Йому багато днів тому призначили:

„Необмежений часом суворий арешт за спробу підбурювати в'язнів у таборі“.

Збагнувши, що Гетц, так само як і я, міститься, десь певно, в цій смердючій дірі, я постукав кілька разів у стіну. Не діставши відповіді, спробував його покликати. Незабаром я справді дістав відповідь і зміг встановити, що він міститься поруч мене в камері № 2. На моє питання, як він себе почуває — він відповів:

— А ти знаєш, тут погано!
— Чи ти чув.— запитав я,— як вони мене били?
— Так, так,— відказав він,— але це ще не найгірше. Приготуйся до ночі!

Треба сказати, що я таки злякався цієї перестороги. Невже могло бути щось гірше за те, що я оце пережив?

Гетц сказав мені, що його арешт не обмежений часом, і ми припинили нашу розмову, бо Гунглінгер постукав у двері своєї камери (дзвінків тут не було). Він просився вийти. Коли Гунглінгер повертався назад, я чув, як Фогель запитав, чи не має він якого бажання. Той відповів:

— Дайте мені револьвер! Я хочу застрелитися, бо я не можу витримати цього биття!

— Револьвера в нас немає,— відповів йому Фогель,— а до того ж ти не вартий кулі. Було б раніше думати про те, що ти маєш сім'ю. Було б не зраджувати товаришів. Проте, я хочу тобі допомогти,— сказав він і теж дав йому мотузку!

витримати, витримати, б у д ь - щ о - б у д ь !

— Що принесе мені ця ніч?— думав я, не мігши собі уявити, що могло статися гіршого. Гірша могла бути хіба що смерть, а смерті я твердо дивився в вічі. У кожному разі мотузкою я вирішив не користуватися. Я знав настрої робітників і ще краще знав погляд своєї партії. „Добровільно“ накласти на себе руки—значило б збочити з революційного шляху, відступити перед неминучими наслідками, що випливають з революційної боротьби. Ото ж я мав витримати будь-що-будь!

Якось дуже повільно надходила ніч. Коли наближалася 9 година, в бараку, замість поспокійнішати, ставало дедалі неспокійніше, нервовіше.

„Готуйся!“— подумав я, почувши дзенькіт ключів у замках і порожній страшний відгомін кроків. Вони пройшли повз мою камеру, і за кілька хвилин я почув страшний крик майора Гунглінгера. З частоти ударів (а їх завжди було чути), я збагнув, що на цей раз більше трьох катів брало участь у катуванні. Цим мукам не було кінця. Удари сипались і сипались безперестанку. Кілька разів ляск нагаїв припинявся, і чути було тільки глухі стуки. Як я потім дізнався на власнім досвіді— вони обертали нагаї другим кінцем і били тяжкими держаками. Крики майора щораз слабшали і скоро перейшли в глухе хрипіння. Тоді биття припинилось. Чути було, як відчинили двері до тов. Гетца,— і знову все почалось спочатку. Здавалося „ретельність“ їх зростала разом з цими тортурами.

Вони били й били!

Як уночі сказав мені тов. Гетц, він сидів у цій камері шостий день і шостий день тривало катування.

Аж ось дійшов ряд і до мене. Розчинилися двері, і шестеро бандитів на чолі з убивцею Штейнбреннером ввалилися в мою камеру. Вони зсунули свої чорні французькі кепі аж на потилицю, їхні мокрі обличчя — краще сказати, морди — їхнє злипле, розпатлане волосся свідчили, що їм „жарко“ стало від отого биття.

лягай долі! швидше!

Крикнув мені Штейнбреннер. „Іди, іди!“ — додав він глузливо. Тепер я пересвідчився, що Гетц мав рацію. Це таки справді було гірше, ніж те, що я пережив досі.

Вони били мене вчотирьох, а решта вторувала їм вигуками: „Ротфронт“, „Хай живе Москва“, „Хай живе Тельман“, „Хай живе світова революція“ тощо. Я крутився від болю й повертався на бік, але мене били по руках і ногах, аж доки я знову падав на живіт. Не буде перебільшення, коли я скажу, що кожна з цих тварюк дала мені щонайменше 40 чи 50 ударів.

Але цього їм було замало! Тепер я мав простягнути, мов той учень до учителя, спершу ліву, потім праву руку, а мене били нагаями по кінчиках пальців. Потім почали бити по долонях.

Після цього пальці й долоні так розпухли, що я цілий день не міг ними ворухнути.

Нарешті кати залишили камеру. Я сподівався, що може хоч тепер настане перепочинок, але ні, я помилився знову.

Вони привели в барак групу євреїв, що були в таборі, і катували їх поодиноці в порожній камері поруч зо мною. Тільки по десятій годині ночі врешті настав „спокій“. Я спробував лягти. Але про сон годі було й думати. Я не знав, куди мені покласти своє розбите тіло.

„як, то узок ще й досі не з надобився?“

Другий день знов почався стусанами та лайкою. Катові Штейнбреннерові, видно, надзвичайної приємності завдавало гукнути в камері кілька лайок, додавши до цього пару стусанів. Ще на початку мого арешту вони принесли мені миску з ложкою та ножем, але не дали шматка хліба, ані кухлика води. Мені потім кинули мило й рушник, але не дали води, щоб умитись.

Близько 11 годин за дверима знову знявся галас, і я став чекати нових тортур. Але вони пішли не до мене, а до Гунглінгера. Знову почалися дикі катування. Це було просто нестерпно — чути кожен удар.

— Ну з цього вже досить! — сказав один з них, виходячи з камери, і всі засміялися. Я також був певен, що з нього було досить.

Вже надвечір до бараку прийшла „комісія“, що складалася з окружного лікаря, судового діловода й двох жандармів з Дахау. Ця комісія мала встановити причину смерті майора Гунглінгера, який повісився в своїй камері. Очевидно, в когось із комісії стало мужності спитати, звідки Гунглінгер добув мотузок, бо до мене незабаром прийшов Штейнбреннер, і я мусів зняти „мій“ мотузок з крану й прив'язати його до ґрат вікна. Потім мені наказано переставити до вікна дерев'яні нари й прив'язати до нар другий кінець мотузка, для того, щоб, як він іронічно зауважив, ліжко не падало на підлогу.

Вони, безперечно, сказали, що мотузок, на якому повісився Гунглінгер, мусів підтримувати ліжко. Але, звичайно, їм треба було, щоб мотузок залишався і в моїй камері, на випадок, якщо мене „опанують вагання“.

Тепер у барак залишилися тільки я та Гетц Зепп, отож ще нам довелося терпіти чимраз більше. Рано вранці вже починались тортури. Щоразу, коли я не зовсім точно витягував пальці по швах, мене привчали до цього нагаями.

По 10—15 разів на день вдирались вони до камери.

— „Як, мотузок ще й досі не знадобився?“ „Цікавий би я був знати, чи довго ти рапортуватимеш мені своє: „на місці“? — Ти, просто, свиня й боягуз, бо інакше тобі вистачило б мужності покласти цьому край“.

Такі й подібні зауваження я мусів слухати по кілька разів на день. Так минуло чотири дні, один день достоту, як другий.

Надвечір четвертого дня, як звичайно, прийшов начальник штурмовиків і спитав мене тоном, яким, стрівшись, розмовляють між собою добрі друзі.

— Ну, Беймлер, як ся маєш? Може в тебе є якась скарга, чи бажання?

Скаржитися начальникові групи катів — все одно, що жалітися чортові на його бабку.

— У мене є тільки одне бажання, — відповів я йому.

— А, так! Ну, чого ж ти хочеш?

— Я тут уже чотири дні і до цього часу не одержав ні хліба, ні води. Я не знаю, чи входять ці заходи до системи „суворого арешту“, але я мушу сказати, що до всього того я не маю й жодної можливості вмитися.

— Та-а-ак! Хіба йому справді нічого не дали їсти? — спитав він у ката Штейнбреннера.

— Так, але сьогодні він дещо одержить! — відказав той.

Незабаром після того я дістав кружальце чорної ковбаси, шматок хліба й миску гарячого чаю. Такий самий свіданок дістав і товариш Гетц.

Зауважу побіжно, цей чай була єдина тепла страва, що я одержав за 14 днів мого перебування в Дахау.

Я з а х в о р і в

На п'ятий день, чи, власне, ще вночі напередодні, я відчув гострий біль у животі. Проте, чи варто було рапортувати, що я хворий? Адже ця банда, без сумніву, тільки радітиме з моєї хвороби.

Незабаром розчинилися двері, і замість тварюги Штейнбреннера передо мною став „його колега“ на прізвище... Маркс(!) Неймовірна лють охоплює мене щоразу, коли я згадую це прізвище, наче воно мало бути доповненням до всіх тортур. Я спитав його, чи є в таборі лікар. Коли він сказав, що є, я попросив, щоб мене показали лікареві.

— Добре, — сказав той і вийшов з камери. Після того мені вперше дали помитись.

Біль ставав щораз гірший, але лікаря все не було. Аж близько 11 години ранку прийшов Штейнбреннер з якимсь в'язнем. Я мусів роздягтись і лягти на нари. В'язень, якого привів Штейнбреннер, став мене оглядати.

Мене перевели до лікарського пункту, що був на другому кінці того ж бараку. Ще раз вислухавши й оглянувши мене, в'язень зауважив, що температура весь час наростає і є небезпека апендициту (В'язня цього я вважав за якогось помічника лікаря й думав, що лікар ось-ось має надійти до мене). На основі цього діагнозу викликали санітарів і автомобіль.

Аж тоді я довідався од свого сусіди з лікпункту, що в'язень, який мене оглядав, був ніхто інший, як товариш доктор Кац з Нюренберга.

Його, як єврея, заарештували й тепер він „практикував“ у таборі.

В околотку лежало чимало в'язнів: з них більшість так тяжко побита, що їх довелося забрати до лікарні. Там був депутат ландтагу тов. Фріц Шарпер з Нюренберга й один молодий купець — єврей. Цей купець був повісився в камері на могузку, що йому таксамо подарував доглядач Фогель. на випадок, якщо в'язня опанують якісь „сумніви“. Кати спершу його страшенно побили, а потім дивилися, як той вішався. Цю його спробу „вчасно виявили“, очевидно. намагаючись показати суспільності, що вони ніяк не зацікавлені, щоб в'язні вішалися у таборі.

Близько 12 годин дня надійшли санітари, і мене в супроводі санітарного поліцейського загону повезли автом до

Мюнхена в лікарню на лівім березі Ізара Коли я побачив, що в кожного з чотирьох лікарів, які мене оглядали, на халатах був фашистський гакуватий хрест, цей символ убивства й катування робітників, у мене майже зникла надія, що я матиму тут справжній догляд та лікування. Мене перенесли до окремої палати, вікна якої були заграбовані великими залізними прутами. Вже за кілька хвилин з'явилося двоє штурмовиків з поліцейського відділу, що мали мене вартувати, й сіли перед ліжком.

Вказівки лікаря: „сухий гарячий компрес. клізма, рицина та відповідна дієта“ мав виконувати окремий доглядач — санітар.

1 травня о першій годині дня до мене раптом з'явилося двоє юнаків у цивільнім одязі, із гакуватими хрестами, й нервово заходили по кімнаті, нічого не кажучи. Обидва вартові штурмовики відразу вийшли. Я мовчки дивився на юнаків, намагаючись зрозуміти, що значить цей чудний візит, коли один з них звернувся раптом до мене:

— Ну, Беймлер, вставайте й одягайтесь! Ви поїдете звідси до лікарні в Штадельгеймі.

Я заперечував, що передовсім не можу одягтися, бо тут немає мого одягу, а до того ж я нездужаю ходити. На це він відповів:

— Ваш одяг зараз принесуть, а пройти ви маєте тільки до авто. Ми маємо пасажирне авто й перевеземо вас до Штадельгейма.

Я мимоволі здригнувся від жаху, уявивши собі, що мені приготували. Ця поїздка пасажирним авто — нічого доброго мені не віщувала. Згадав Карла Лібкнехта й Розу Люксембург, що їх також авто „перевезли“ з Еденготелю...

— Ні, я не можу ходити, — відповів я йому, поклавши про себе, будь-що-будь, не допускати цієї поїздки. В цей час надійшов санітар, щоб вийняти термометр.

— Він справді не може ходити? — спитав один з них у санітара.

— Не може, — відповів той.

Свого часу я все розказав цьому санітарові і показав своє пошматоване тіло. Він знав, що в поліцейській в'язниці один бандит шосили вдарив мене чоботом по спині. Навіть ці фашистські лікарі хотіли були мене того ж дня просвітити на рентгені, — бо я весь час відчував у спині сильний біль.

— Тоді його, значить, треба знову перевезти за допомогою санітарів, — злісно й розгублено зауважив один з фашистів.

Потім обоє вийшли з кімнати, незабаром до мене й справді прийшло двоє санітарів, що поклали мене на носі й понесли вниз, до санітарного авто. Я чув, як їм загадували одвезти мене спершу до поліцей-президіуму. Незабаром авто справді спинилося перед воротами будинку поліції. Один санітар пішов до будинку, другий залишив мене вартувати. Пройшло

чимало часу, поки перший санітар повернувся назад і з ним, на моє здивування, прийшло два інші агенти кримінальної поліції. Тих двох, що приходили до лікарні, я так і не побачив.

В Штадельгеймі мене одвезли не до лікарського пункту, навіть не до відділу політичних, — а кинули до камери в кримінальному відділі. Мій одяг забрали, давши натомість чорний тюремний. Навіть носову хустку не дозволили мені залишити.

На мою вимогу помістити мене у відділі для хворих, санітар (!!) відповів цинічним зауваженням:

— Ще б пак! Адже тут теж зовсім не погано!

Уже першого дня якийсь штурмовик крикнув мені крізь прозурку в дверях камери:

— Забити собаку на смерть!

А втім я цілком певен, що обидва мої таємні візитери мали завдання — якби їм пощастило вивезти мене окремим автом вбити мене дорогою.

Цього разу комедія не вдалася. За три дні мене знову перевезли до поліцейської тюрми.

Тільки я зібрався написати моїм дітям та батькам дружини, як змушений був перервати листа: мене знову вирядили до Дахау.

не забудьте тільки про рама

Дуже я був вражений, що тим таки транспортом перевозили до Дахау товаришів Фріца Дресселя — депутата ландтагу, Макса Голі — секретаря окружної організації Червоної допомоги та Йосефа Гірша — муніципального радника з Мюнхена.

Вразило й схвилювало те мене, бо я знав, що майстрі смерті в Дахау не обмежуться самим радісним ревом, коли за одним разом у їх убивницьких руках опиняться чотири відомі активісти комуністичної партії. Я знав, що вони використають кожну нагоду, щоб завдати нових і чимраз гірших мук.

Скільки взагалі було можливо тут розмовляти, ми порозумілися досить швидко. Макс Голі розповів, що він був у Зальцбурзі*, але там його заарештували, відпровадили з поліцейським загonom до кордону, і тут передали до рук штурмовикам. В Мюнхені його притягли до будинку професійних спілок і страшенно побили.

Фріца Дресселя й Гірша заарештували разом і також тяжко побили гумовими нагаями по голому тілу в будинку профспілок на Песталоцціштрассе.

* Зальцбург — місто в Австрії. (Пр. пер.).

Знову було щось 25 в'язнів, яких мали відправляти в Дахау. Я вже знав, що це означало для нас, бо вже в поліції начальник штурмовиків почав нацьковувати своїх підлеглих.

— Наглядайте добре за Беймлером, — проревів він у середину авта, — бийте його зразу по морді, тільки він ворухнеться. Цей єврейський наймит у камері співав „Інтернаціонал“.

— Де Дрессель? Негідник, що наважився плюнути мені в обличчя.

— Не забувайте про Рама! Цей шмаркач ударив штурмовика! — сичав він далі.

— Саме тому ми ідемо з ними! — обізвалося аж трое розбійницького вигляду молодців у формі штурмовиків, що вже сиділи в авті.

Це тільки частина з тих зауважень, що мали нацькувати на нас цих професійних катів та убийників.

Тільки но авто в'їхало в ворота Дахау, як ці три тварюки, що приїхали з нами, жбурнули з авта на землю двадцятилітнього юнака Рама й стали бити його, аж поки буквально зробили з нього шмат закривавленого м'яса.

Вони втоптали його в болото й танцювали по ньому. З носа й рота йому лила кров.

Комендант стояв поблизу з своїм штабом тут таки поруч і спокійно смакував свою сигарету.

Голі спитав мене:

— Тут завжди такі порядки?

— Так, Макс! — відповів я. — Нас сюди привезли на це!

Того дня, як і попередніх, був великий дощ і нас усіх загнали в одну залу, вишикувавши фронтом. Знову залунали погрози, і комендант негайно віддав наказ:

— Беймлер, мій друг — 14 днів суворого арешту. Дрессель, щоб не смів плювати в штурмовиків — п'ять днів. Гірш, щоб мав час поміркувати про свої вихватки проти націонал-соціалістичної фракції — три дні, Рама — п'ять днів.

Нас одразу ж таки вивели з зали й після трусу передали до бараку катувань.

Кілька днів поспіль ішов сильний дощ, і катюги для розваги погнали нас чотирьох через найбільші баяри та найглибші калюжі з водою.

Дресселя й мене вони вкинули до старої камери № 3, де я був перед тим, як мене одвезли до лікарні. Гетц, як і раніш, лежав у камері № 2. Гірша посадили в камеру № 1, де повісився Гунгліnger, а Рама до № 4. Приблизно за півгодини до нас, вимахаючи нагаями, з'явилися кати на чолі з убивцею Штейнбреннером.

— А це ти, сукни сину, плював на штурмовика? — крикнув Штейнбреннер і, кинувшись на Дресселя, почав його бити по

голові. Після того, як вони биттям досить розпалили свою звірячу лютість — Дрессель мусів роздягтися цілком. Його кинули голого на дерев'яні нари, і по звірячому щосили почали бити від п'яток до потилиці. Я мусів дивитися на ці тортури, що їм, здавалося, не буде краю. Кожний удар, що падав на скривавлене тіло мого товариша, болів мені дужче, ніж коли б били мене, а не Дресселя.

„Перестануть же вони нарешті“ — втішав я себе, знаючи, що коли обличать Дресселя, то візьмуться за мене.

— Ну, а тепер, похливи свиня, ставай і ти сюди — ми з тебе виб'ємо твоє симулянтство!

— Роздягайся!

Те саме, що й з Дресселем.

Нарешті, вийшли від нас, і вже за кілька хвилин ми почувли, як вони кричали в другій камері:

— Ах, ти ж шмаркач паршивий, вошивець — ти ударив штурмовика! — І знову нелюдські тортури. Нестерпно було чути це ляскання нагаїв по голім тілі. Фріц Дрессель задушив вуха. Тепер дійшов ряд до Гірша. Я міг тільки сказати:

— Те саме, завжди те саме.

Коли злочинці закінчили своє страшне діло, до нас з'явився з візитом доглядач Фогель. Від нас він пішов до Рама.

— Чого тут цей хлопець? — спитав він Штейнбрєннера. Той відповів:

— Бо він ударив штурмовика.

Тоді Фогель спитав Рама, як це сталося. Ми чули всю розмову дуже добре. Товариш розповів, що вчора в поліції його тяжко побили штурмовики, і він, звиваючись під час тортур, ненавмисне зачепив ногою одного штурмовика.

На це Фогель відповів буквально так:

— Так, цьому я швидше повірю, ніж байці про те, ніби цей хлопчисько бив штурмовика. Про биття тут мови бути не може, я б так само оборонявся, коли б мене били.

Після того, як тварюки так по звірячому катували молодого товариша, так люто його били, так понівечили його тіло, Рама міг повернутись в табір до ув'язнених.

В камеру, що звільнилася по цій „амністії“, кинули Дресселя.

„надзвичайний екзем- пляр більшовицької с в и н і“

Хто б подумав, що банда убийників задовольнилася вже на сьогодні катуваннями та знущаннями, той помилився б. Звірюки знову накинулись на свої жертви. Почалося з камери Гірша. — Вийшли від Гірша, подалися до Гетца в д Гетца до мене, і Фріц Дрессель був останній. Знов тортури й тортури.

Другого дня до нас завітав комендант. Ще не бачивши його, я вже знав, що це він, бо чув я як він говорив перед дверима тов. Гетца:

— Тут сидить бунтівник Гетц, злочинець першого рангу. А перед моїми дверима:

— О, тут маємо надзвичайний екземпляр більшовицької свині.

Двері розчинилися настіж. Перед камерою, крім коменданта, стояла ціла зграя начальників. Після певної порції зауважень, вони з очевидною радістю завітали до Дресселя. Такі візити, звісно, відбувалися щодня. Як тільки до Дахау приїздила випадково якась „зірка“ з коричневої армії вбивців та паліїв, їй завжди демонстрували нас. У цьому вертепі ми були об'єктом биття та демонстрування.

Другого дня надвечір я раптом почув, як у коридорі щось заревло:

— Де ж тут Дрессель?

Знов забрязкала в'язка ключів і почалося биття. Я чув, як раз-по-раз хтось кричав: „Ну, що, ти знов плюватимеш на мене?“ Очевидно, це був штурмовик, що на нього нібито плюнув Дрессель. Коли він удовольнився досхоchu, я чув як інші кати почали його вмовляти:

— Ходімо ще до Беймлера!

— Та я не хочу бачити цієї свині, — відповів той.

Але його вмовляли доти, аж поки він „ласкаво“ не згодився до мене завітати.

. т е б е п о в і с я т ь "

Двері розчинилися й до камери увійшов той самий пузатий крикун, що намовляв штурмовиків, коли нас везли автом у Дахау.

— Розбийте Беймлерові морду, тільки не він ворухнеться! Скориставшись з „нагоди“, коли я, прибравши так званої „військової виправки“, рапортував своє „місце“, цей бандит з розмаху вдарив мене в живіт.

Який уже раз я опинявся лежма в кутку камери.

Тим, що нари були розставлені, товстопузий запропонував одному штурмовикові нахилитися, і я мусів лягти тому на спину, щоб іншим бандитам зручніше було мене бити. Цей товстий садист перевів дух, тільки переставши мене бити. Проте, й цього йому було замало. Штовхнувши мене в куток, він одійшов до дверей, витяг револьвер, поклавши його на ліву руку, націлився на мене. Він, десь певно, думав злякати мене на смерть. Але я спокійно дивився на дуло револьвера. „Повернись кругом!“. Я так само спокійно обернувся лицем до стінки. Але

він раптом заховав револьвер у кишеню й, підійшовши до мене, сказав:

— Ця свиня навіть кулі не варта.

Потім він постукав по нарах і сказав:

— Але тебе повісять завтра рівно о сьомій годині. Можеш ще помолитися й написати листа. Увечері, як і щодня, знов були тортури! Коли кати виходили від Фріца Дресселя, Штейнбрєннер сказав:

— Цей має п'ять двів і мусить щодня одержати двадцять п'ять.

5 травня мене замкнули до іншої камери. Навіщо це зробили—я не знаю. Можливо тому, що я ставши на нари, часто виглядав у вікно. За день перед цим вікно забили дошками. Отож ми мали ще нову муку.

Суворий арешт—на хлібі й воді. Темна камера без доступу повітря—і найголовніше—биття—лайки—знущання.

Так було щодня.

вбивство товариша д р е с с е л я

У неділю 7 травня над вечір, я раптом почув, як хтось закричав у коридорі:

— Так, але де він узяв ножа?

Було ясно—щось трапилося. Щоб довідатися, що сталося, я постукав у двері і попросився вийти до вбиральні. Але мені довго не одчиняли, і я вже став думати, що мене не хочуть випускати. Нарешті, двері розчинилися, і мене обсіпало морозом, бо перед дверима тов. Дресселя стояла скринька—аптечка.

Коли я повернувся назад з клозета, штурмовик, що мені одкрив камеру, десь зник. Скориставшись з цієї нагоди, я обережно розкрив незамкнені двері камери № 4. На жаль, сталося те, чого я боявся. На кам'яній підлозі була велика калюжа крові. Один з юриберзьких товаришів витирав кров на підлозі.

— Що сталося?—спитав я товариша.

— Фріц зарізався,—відповів той.

— Де він?

— В лікарському пункті. Він ще живий...

Доглядач досі не повертався, і я ще встиг крізь віконце сповістити про це Гетца і Гірша.

— Дедалі гірше й гірше стає,—сказав я.

Гецц Зєпп заперечив:

— Ні, я тому не вірю. Ось побачиш, тепер мусить стати краще! Адже це вже третій. Далі так не може бути.

— Я не вірю, щоб їм пощастило забити всіх нас, але ж

нам казали, що ми звідси не вийдемо живі,—встиг я ще зауважити похапцем, бо саме під цю хвилину надійшов штурмовик, що мабуть сам не пам'ятав, як мене випустив, і знов замкнув мене в камері.

За якусь годину я почув, що з наказу коменданта вони забрали Дресселя з лікарського пункту, і знов перенесли його до камери.

танець смерті

Надвечір 7 травня в неділю напруження досягло кульмінаційного пункту, я сам помітив, що мої нерви почали здавати.

Тим часом стемніло. Дивовижна якась тиша стояла у всьому баракові. Ця тиша благодійно впливала на мої пошматовані нерви, але я не міг збутися думки про Фріца Дресселя. Що з ним зараз? Я не міг повірити, щоб він сам наклав на себе руки.

Але тиша мала тривати недовго, бо „Штейнбреннерова варта“ вже мало не вся була в своїй кімнаті. У них навіть були гості, як я побачив крізь розколупану мною дірку між двома дошками забитого цвяхом вікна.

Це було двоє штурмовиків-„санітарів“, що мали „доглядати“ тов. Дресселя. Бандити більше не допускали до Дресселя товариша доктора Каца, що надвечір наклав був товаришеві першу пов'язку.

Коли я, сидючи на краю нар, міркував про те, що могло бути далі — я раптом здригнувся усім тілом, наче мене хто вдарив у спину: тварюки почали розважатися в своїй камері музикою. З тону я відрізняв: цитру, гітару й гармонію.

Це був якийсь божевільний крик, якийсь дикунський лемент. Співали якісь куплети в супроводі музики. Що вони в цей час були п'яні, це мене не дивувало, бо приятка є невідіймана частина всієї поведінки такого товариства.

У мене була одна думка: що робить зараз Фріц? Що має переживати він, поранений і самотній, зазнаючи нової відміни катування — гидотною музикою „на зміну“ катуванню биттям.

Я постукав у стінку:

— Зепи, чуєш ти їх?

— Так, — відповів той. — Це танець смерті!

чи довго ти рапортуватимеш своє „на місці“

О 9 годині вечора в'язні вже мали бути в своїх бараках, і мусіла панувати тиша. Але убивці в своїй кімнаті казилися мов навіжені.

Близько 12-ої години — крайній час навіть для коричневих бандитів, пізніше якого їм не дозволялося ходити по таборі, в баракові смерті та катувань настала тиша.

Турбота й страх за Дресселя були надто великі, щоб я міг заснути. Та й взагалі кожної ночі мені годі було думати про сон, хоч моє пошматоване тіло й розбиті нерви так потребували спокою.

Тож і тієї ночі проти понеділка я тільки куняв на дошках дерев'яних нар.

На ранок, коли катюга Штейнбрєннер відкрив мою камеру, його перші слова були:

— Мені цікаво, чи довго ти ще рапортуватимеш своє „на місці“.

Він знову з розбігу дав мені стусана в груди, як завжди в одне й те саме місце — проти серця. В цьому місці груди мені сильно спухли, і дихаючи я почував гострий біль.

Ще попереднього ранку я почав готуватися до втечі, і тепер думав про себе:

„Зачекай но, тварюко, може завтра вже не рапортуватиму тобі оте: „на місці!“.

О 10 годині до камери знову зайшов Штейнбрєннер і сказав:

— Я поведу тебе зараз на допит, але при свідках попереджаю, що застрелю на місці тебе за найменшу спробу мовою чи якими знаками порозумітися з іншими в'язнями.

— Не маю до цього жодного приводу, — відповів я на те. Коли він сказав: „Бери свій капелюх“, я подумав, що тепер, мабуть, мені підстроять відому „спробу втекти“. Навіщо, справді, брати капелюх, коли допит відбуватиметься поруч в будинку управи табору. Отож я вийшов з камери дуже обережно: Штейнбрєннер ішов кроків за десять за мною. В коридорі управи вже стояло п'ятеро в'язнів, що так само чекали на допит. Серед них були товариш Евальд Туніг — редактор „Нейе Цейтунг“ і товариш Грейер — керівник видавництва „Фрейє Ферляг“. Катюга привів мене відразу до кімнати політичної поліції, яка мала в таборі свій „філіал“. Допитувати мене мали з доручення найвищого державного прокурора, на підставі обвинувачення в „готуванні акту державної зради“.

Під час допиту Штейнбрєннер увесь час втручався, озиваючись на кожну мою відповідь.

— Брешеш, свиняча морда! Заткни пельку! — такі репліки я мусів слухати увесь час. Вони характеризували його істоту так само, як і фізичні знущання з в'язнів.

„Допит“ закінчився. Мене знову повели до камери. Ще напередодні я одірвав одну з дошок, якими було забите вікно, і зараз побоювався, що прибираючи під час мого допиту у камері, це якось можуть помітити. Опинившись у камері, я зітхнув

з полегкістю, коли Штейнбреннер вийшов за двері. „Вони нічого не помітили. Вони весь свій розум витрачають, щоб вигадувати найгідотніші та найжорстокіші катування в'язнів“,— подумав я.

„ножа тобі дали не для того, щоб різати хліб“

Близько другої години дня комендант, як звичайно, разом із убивцею Штейнбреннером знову зробили мені „візит“. Штейнбреннер увійшов до камери, а комендант залишився стояти перед дверима камери, взявшись руками в боки і спершись правим плечем на одвірок. У лівій руці він тримав до низу ручкою цупкий собачий нагай. Я знову почув знайомі репліки.

— Ну, Беймлер, чи довго ти збираєшся докучати людству своїм існуванням? Адже я тобі раз казав, і ти мусів ясно це усвідомити, що для теперішнього суспільства, для націонал-соціалістичної Німеччини ти абсолютно зайва особа! Пам'ятай, що мені скоро ввірветься терпець!

Показуючи на столовий ніж, що лежав на маленькій лавці, він додав:

— Ножу тобі дали зовсім не для того, щоб різати хліб. Його призначено зовсім для іншої справи.

На ці слова я відповів:

— Пане коменданте! Я вже протягом чотирнадцяти років член комуністичної партії, і протягом цих чотирнадцяти років борюся за своє життя та життя робітничого класу. Отож я не маю ніякого наміру добровільно накласти на себе руки. Якщо ви тієї думки, що я тут зайвий, дайте наказ, щоб мене застрелили. Чи це може щось змінити в дальшому розвитковій події—це інше питання.

Тоді він підступив до мене й гукнув:

— Гляньте на цю зухвалу свиню, вона ще й вихваляється! Тебе застрелити? Ні. Ти навіть кулі не вартий! Ми накажемо тебе заморити голодом!

— Пане коменданте!—відповів я.—Я вже чотири тижні, як арештований і власне три чверті цього часу майже умираю з голоду. Отож я витримую якось і цю останню чвертку цілковитого мого голодування.

Ця моя відповідь дуже вплинула на нерви вбивці Штейнбреннера, і на пиці йому позначилося, що він охоче приду-

шив би мене на місці. Він знову кинувся на мене й ударом у груди кинув мене до стіни. Коли я при цьому ударі скрикнув від болю, комендант сказав зневажливо:

— Диви, ще й кричить!—і додав, усміхаючись:

— Криком тут не багато допоможеш! У нас усе робиться швидко й нечутно.

„я к ц е р о б и т ь“

За дві хвилини двері моєї камери відімкнулися знову і Штейнбрєннер гукнув мені:

— Геть з камери!

За мить він укинув мене до камери № 4. Це була найжахливіша хвилина в моїм житті. Переді мною на кам'яній підлозі лежав пошматований, укритий чорними синцями труп Фріца Дресселя, мого старого товариша в партійній роботі.

Ліва його рука одкинулася на підлозі, на передрам'ї були три прорізи. Поруч лежав столовий ніж...

Я зрозумів усе. Нечуваними тортурами змусили товариша заподіяти собі смерть. Так само, як „підхоплювали“ до цього мене, Гетца й Гірша. Дресселя „необачно“ виявив один з ватажків штурмовиків, коли той ще не зовсім зійшов кров'ю. Один з в'язнів—доктор Кац міг би зберегти товаришеві життя. Ала з наказу коменданта, Дресселя знову кинули до його камери, і лікарєві заборонено було його доглядати. Щоб інсценізувати „догляд“, сюди прислали двох штурмовиків—санітарів“. Увечері 7 травня убивці зірвали з Дресселя пов'язки, і він у цій камері зійшов кров'ю під той несамопитий „танець смерті“. Може я мусів залишатися в камері мертвого товариша—аж поки не піду за його прикладом?

Аж ось за кілька хвилин двері розчинилися, і я знов опинився в своїй камері. Тут я довідався, для чого мене кидали до камери мертвого.

— Так!—сказав злочинець, що був комендантом у цьому таборі.—Так, тепер ти, звичайно, бачив, як це робиться! Недумай, що тебе водили туди, щоб ти попросився з своїм другом! Ти тільки мусів подивитися, як це робиться, і переконатися, що він не був такий боягуз! Він мав більше завзяття, ніж ти, полохлива свинє!

Потім ця сцена повторилася з тов. Гетцом, як він мені згодом сказав.

„строк... до 5-ої години“

За кілька хвилин вони знову з'явилися до мене.

— Ну що, ти передумав?—спитав мене комендант. Але я знову відповів, що мій погляд у цій справі не змінився. Тоді він сказав мені так:

— Слухай, що я тобі сажу! Я даю тобі часу до п'ятої години вечора.— Тепер третя година. Коли до п'ятої сам не впорашся—ми тобі допоможемо.

Від мене вони знов пішли до Гетца.

О четвертій годині знову з'явився катюга Штейнбреннер:

— Я чув, що ти хочеш повіситися? Хоч правда, мені байдужісінько, що ти робитимеш, якщо ти, справді, замало боягуз, щоб ужити для цього ножа. А втім, ти знаєш, як це робиться?

— Ні? Ну, то, виходить, що ти не тільки боягуз, а до того ще й дурний,— сказав він, вилізаючи на дерев'яні нари і беручи в руки одну з двох шерстяних ковдр. Оглянувши цю ковдру, він задумливо промовив:— Це буде замало коротко.— Потім повернувши ковдру донизу й одмірявши на ній клаптик на десять сантиметрів завширшки, він додав:

— Дивись по уважно сюди, що ти бачив, як це робиться. З цими словами він одірвав од ковдри цю смужку, на десять сантиметрів завширшки.

— Бачиш, отак роблять, коли хочуть повіситися.

Одірвавши смугу по всій довжині ковдри, він зробив на одному її кінці вузол, а на другому петлю й сказав:

— Отак, Тепер я для тебе зробив усе, що міг. Більше я нічим не можу тобі допомогти! Тепер ти маєш тільки всунути в один кінець голову, а другий кінець прив'язати до вікна—і готово.

— За дві хвилини все скінчиться. Однаково, живий ти не вийдеш з цієї камери. Наказ пана коменданта треба виконати.

Він казав мені таким тоном, наче переконував найкращого свого друга зробити якусь надзвичайно важливу й корисну річ.

„день народження мого

с и н а“

Усе це не вішувало мені нічого доброго. Знати було, що банда вбивців твердо поклала призвести мене до самогубства, або коли з цим не пощастить—замордувати мене на смерть. Я будь-що-будь хотів виграти час, бо цієї ж ночі збирався тікати, тож мені не було рації далі сперечатися із своїм катом. Тимто, коли Штейнбреннер, поклавши мені мотузок на плече, запитав,—коли я хочу це зробити, я відказав йому:— Тільки не сьогодні!

— Чому?— запитав він.

— Сьогодні,— відповів я— моему синові минуло дванадцять років і певно вдома зараз невеличке свято. Воно й не може бути велике, бо мати й батько сидять у тюрмі. Я б не

хотів, щоб мій хлопчик, святкуючи свій день народження, щоразу мусів би згадувати, що його батько в цей день заподіяв собі смерть.

— Це, власне, імовірна причина, — відповів мій мучитель. — Я перекажу це комендантові, і може він дасть тобі до завтра тимчасову відстрочку. Але ти мусиш дати мені слово честі, що завтрашнього ранку впораєшся з цією справою.

При цих словах він протягнув мені свою катівську руку, щоб я, так би мовити, віддав йому своє слово честі в руку. Попри всю обережність, я не міг стриматися, щоб не відповісти:

— Пане доглядачу! Я тут сиджу чотири тижні. З першого ж дня ви інакше мене не називали, як негідником, зрадником країни, зрадником робітників і врешті просто зрадником! Я б особисто не вимагав слова честі від людини, яку я маю за зрадника!

Він опустил руку і, розгубившись, почав шукати відповіді. Нарешті, він, запинаючись, промимрив.

— А!.. Так, так!.. Тоді ти просто даєш мені слово.

Той, хто прочитає ці рядки, легко може уявити собі, в якому я був тоді стані. Але все ж таки я відчув приховану радість, побачивши, що мені пощастило зачепити за живе свого ката.

Не чекаючи на мою відповідь, він вийшов з камери й приблизно за десять хвилин повернувся назад.

— Так, — повідомив він, — я переказував це комендантові, і він заради твого сина, що сьогодні святкував день свого народження, дає тобі відстрочку до завтрашнього ранку. Але водночас попереджаю тебе — коли я завтра вранці, розкрию двері — щоб я не чув твого рапорту „на місці“!

„не на місці“!

Я не хотів умерти так, як Фріц Дрессель.

Коли убивці кинули мене до четвертої камери, і я побачив свого друга й революціонера — мертвого, голого, з трьома ранами на лівій руці, і ніж, що лежав поруч нього, я на хвилину втратив свідомість і не міг збагнути, що це все значить. Я закрив очі руками, я не хотів повірити, що Фріц Дрессель лежав передо мною мертвий...

Проте, я дуже скоро отямився, почувши, як брязнув ключ у дверях камери мертвого. — Надходив і для мене час зробити остаточний висновок... Я знову зміг тверезо глянути дійсності в вічі.

Так, цей імовірний факт, що мені більше не вийти з цієї камери живому, лишив мені тільки на вибір

— якою смертю вмерти,
Адже Гетц, очевидно, мав деяку рацію, коли застерігав мене, почувши напередодні, що я хочу тікати наступної ночі:

— Не роби цього, Ганс, бо ти загинеш під час спроби! Але ж для мене цілком незаперечно були розв'язані два питання.

Поперше — я ні за яких умов не накладу на себе рук.

Подруге — я не дам себе придушити й повісити в цій похмурій, вонючій дірі.

Тимто я вирішив будь-що-будь тікати цієї такої ночі! Хай за мною гнатимуться ці бандити — однаково краще загинути від їхніх куль, ніж висіти тут. Я хотів позбавити убивць змоги придушити мене й повісити, щоб потім вони могли лаконічно написати в своїй продажній газеті:

— „Відомий вождь комуністів Беймлер повісився в своїй камері!“

Я знав, як вплине така звістка на робітників. Отож, якщо мені з цим не пощастить — хай тоді краще зовнішній світ довідається від убивців, що

„комуніста Беймлера вбито під час утечі“.

Отже, я почав готуватися.

Без хвилювання вночі проти 9 травня „залишив“ камеру, кожної хвилини чекаючи смертельної кулі. Я, власне, куди більше приготувався до реальної смертельної небезпеки, аніж до вдалої втечі. Проте, мені пощастило використати сприятливі умови: я не тільки пробився крізь потрійну загорожу з колючого дроту, насажену всередині електричним струмом, а й переліз через мур два метри заввишки.

На мить я спинився на стіні, щоб перевірити, чи не помітив мене котрий з трьох постів штурмовиків. Але на постах все було спокійно...

І єдиною моєю думкою тоді було: Що відчує катюга Штейнбрєннер з своєю бандою — коли ранком 9 травня вони не знайдуть мене в петлі, і не почують натомість мого звичайного рапорту: „на місці!“

Я кінчаю свою розповідь.

Все подане тут — не тільки істина: це лише невеличка частина тієї дійсності, що її тепер зазнають і по героїському зносять в Німеччині 60 тисяч „попередньо-ув'язнених“*.

* За відомостями нашої і закордонної преси, у вересні 1933 року це число ув'язнених по концтаборах та тюрмах сягає вже ста тисяч (ирим. перекл.).

Проте, мало тільки знати як ув'язнені зносять оті всі страждання, торттури, знущання й нарешті смерть від коричневої армії, армії, яку породила агонізуюча система визиску, голоду та вбивств...

Треба, щоб ті факти підіймали проти цієї системи трудящих і визискуваних всього світу, треба сконцентрувати проти цієї системи сили всього німецького народу. І насамперед, треба мобілізувати на вирішальну й звитяжну боротьбу проти вбивчого фашизму, за визволення всіх політичних в'язнів увесь робітничий клас Німеччини.

п'ятдесят смертних випадків у Дахау

Мюнхенські газети, які, зрозуміла річ, насмілюються друкувати тільки те, що дозволить фашистський уряд.

Еппа—Вагнера—Ессера правдивіше те, що вже вміщено в фашистським офіціозі „Фелькішер беобахтер“, повідомляли про „41 смертний випадок у Дахау“ (справді їх було 50).

Ще до моєї втечі в'язні виготовляли одинадцять трупів.

З цих п'ятидесяти перших „смертних випадків“ наведемо тут тільки такі:

„Вбито під час спроби втекти“:

Артура Кана, комівояжера з Нюренберга.

Ервіна Кана, купця з Мюнхена.

Гельдмана, роз'їзного торговельного агента з Нюренберга.

Д-ра Альфреда Бенаріо (небожа відомого мюнхенського адвоката та судового радника Бенаріо).

Цих чотирьох разом розстріляли з кулемета. Трох забито на місці, четвертий умер за кілька днів у лікарні.

Гунглінгер, поліцеймайор з Мюнхена. „Самогубство“.

Севастьян Нефцгер, штурмовик з Мюнхена. „Самогубство“.

Гунглінгер з 1920 року був член НСРП.

Нефцгер таксамо кілька років був наці-штурмовиком.

Обох привезли до Дахау, бо проти них була підозра в шпигунстві.

Міхаель Зігман, член соціал-демократичної партії і голова місцевої страхової каси в Пасінгу (біля Мюнхена).

На нього донесли з помсти й особистих рахунків. У бараші йому підсунули ножа. „Вбитий під час утечі“.

Йоган Вісман, 22 років — „вбитий під час утечі“.

Карл Лербургер, партійний робітник КПН у Нюрнберзі. „Вбитий під час утечі“.

„Дахауер тагеблят“ за 27 травня ц. р. пише, що „Лербургер“ кинувся з кишеньковим ножиком на свого вартового (Штейнбрєннера) і його вбито на місці. Антон Гаусляден, секретар революційної профопозиції, закатований до смерті.

Фріц Дрессель, депутат баварського ландтагу, член КПН з Мюнхена (див. вище).

Дресселя спершу закопали на кладовищі в Прітельбаху, що міститься коло табору, а через шість тижнів викопали знову й спалили труп, щоб приховати всі сліди вбивства.

Гетц Зепп, що кілька років був секретарем комуністичної парторганізації в Мюнхені.

Радіом 11 травня повідомлялося, що „відомого комуніста Гетца вбив вартовий (Штейнбрєннер), бо Гетц напав на нього“ — але газети замовчали це вбивство.

Гаусман Леонгард, секретар партійної організації і міський радник в Аусбурзі.

Газети повідомляють: „Комуніста Гаусмана застрелено в концентраційному таборі в Дахау“.

Д-р Альфред Штраусс, 30 років, адвокат з Мюнхена. „Вбито під час утечі“;

Батьків зобов'язано мовчати про причини смерті сина. Вільгельм Арон, 22 років, кандидат на судову посаду, активіст „залізного фронту“, син відомого судового радника Арона. По зв'язному закатований.

Труп передано батькам в запаяній цинковій труні. Поховано його на батьківщині в Баумберзі.

Д О Д А Т О К І *

Берлін, 8 серпня. Сьогодні вбито „під час спроби втекти“ — Фелікса Фехенбаха, колишнього редактора детмольдської соціал-демократичної газети „Фольксблат“. Він 1919 року був у Мюнхені особистим секретарем у вбитого баварського міністра президента Ейснера.

* Таким „додаткам“ немає кінця краю..

17 вересня, як повідомляє агентство Рунаг, вбито в таборі Дахау Штенцера, члена ЦК КПН, робітника-залізничника, одного з найулюбленіших вождів баварських робітників. Його також застрелено під час проби втекти.

ЦК КПН у відозві з нагоди вбивства тов. Штенцера і ще двох членів ЦК (Шутца й Нолля) каже:

„Товариші Штенцер, Шутц, Нолль! Ви разом з багатьма іншими робітниками віддали своє життя за справу революції, за революційну єдність пролетаріату. Ми не можемо вже увати вашу пам'ять коло вашої труни. Але класова боротьба триває. Прогалину, що утворили коричневі вбивці в наших лавах, заповнюють сотні нових відважних борців. Німецький робітничий клас, КПН та її ЦК згадають про вас, коли настане година пролетарського суду“.

(Прим. перекл.)

ДОДАТОК II

Через Дахау до третьої імперії

Наведену нижче картину Дахау взято з фашистської газети „Кобургер цейтунг“.

Автор цієї замітки — цілком компетентна особа. Це націонал-соціалістичний депутат Ганс Дітріх.

Трохи тільки більше, як за чверть години стосильне авто баварського міністерства народної освіти та культів — домчало нас у Дахау.

Дощ лив, як з відра. Справді арештантська погода. Майже всі — вартові й в'язні — через дощ сиділи в бараках...

Зважаючи на дощ, близько 1000 арештантів (майже половина всієї кількості арештантів, що їх тут близько 2000 чоловік) вишикувалися у великій залі для переклички. Вони співали й проробляли вправи — марширували на місці.

„Кинь тужити, люба Ліно“ гриміло в залі так свіжо й міцно, що ми, зайшовши до залі, були певні, — вона мусить це зробити... Проте, по залі так само упевнено гриміла: „І коли завітнуть квіти, я за рік прийду до тебе“ — ми не могли приховати трохи скептичної посмішки.

Справді бо, у величезної більшості зібраного тут людського матеріалу виразно написано на обличчі, за що вони потрапили до Дахау —

від 80 до 90 процентів цих 2000 арештантів своїм виглядом незаперечно доводять кожному відвідачеві, який добре розбирається в расових справах, що це є байстрюкуваті покручі з домішкою єврейської, негрської, монгольської або — чорти його знає ще якої — крові.

Отож для багатьох тих, що співали при нашому вступі до зали чудової солдатської пісні, мають ще не раз „зацвісти троянди, поки вони будуть з нами“, поки оздоровле перебування в Дахау певною мірою їх вилікує й знову перетворить у бодай наполовину корисних членів німецького народу.

Але чимало є й таких, що їм не допоможе навіть це просто казкове дахауське лікування.

Проте, їм так само, як і всім в'язням, наші хоробрі штурмовики прищеплюють у дахауському таборі: розуміння вихованості й порядку, чистоти й дружності.

Начищені миски для їжі блищали, як новісінькі. Коли проходить мимо начальник, в'язні вмить стають струнко,

спустивши руки по швах полотняного одягу. Навіть вії їм не треміять... тільки очима, як нака-
зано, вони проводять свого начальника.

У цій частині дахауського контингенту, яка втратила будь-
яку здорову закваску, чужа, бунтівлива кров обов'язково
збунтується знову, скоро припиниться благодійний вплив
цього добродійного й очисного примусу, і саме ці, — споді-
ваємся, нечисленні, — примушують порушувати

проблему примусової кастрації та стерилі-
зації,

щоб запобігти дальшому розплоджуванню до
них подібних*.

Немає потреби їхньої смерті, але

вимерти вони повинні!

Коли ця хвора й чужа частина німецької крові зникне
безслідно, тільки тоді майбутнє нашого народу буде оста-
точно забезпечене.

Тепер у таборі закінчується проект побудови простого,
але відповідного всім вимогам басейну для плавби й вели-
кого спортивного майдану. Крім того в таборі

заплановано збудувати високу вежу для вар-
ти, що панувала б над усім табором, яку устат-
кують важкими кулеметами.

Бо ж були спроби прорватися з так званого внутріш-
нього табору, де злочинці живуть тільки вночі. Намагалися
навіть перерізати мережу колючого дроту, що оточує весь
табор, хоч серед цього дроту є проводи струму
високої напруги.

Все це, без сумніву, доводить, що табор в Дахау має всі
підстави обернутися на

справжній виховний заклад для всіх тих (не-
залежно від того, якої б раси, релігії або стану
вони були), які не хочуть збагнути, що епоха
„третьої імперії“ настала остаточно й незламно.

Коротко кажучи — Дахау на сьогодні не епізод, — це є
програма й лозунг для всіх тих, кому не бракує доброї
волі й сумлінної надії.

„Через Дахау й націонал-соціалізм — до третьої імперії!“

З німецької переклала Дячина

* Про дикунські середньовічні заходи фашистського уряду та відпо-
відних кіл фашистської медицини — в галузі „евгеніки“ та „расової гігієни“,
а саме про кастрацію, стерилізацію та припинення вагітності хворих на
спадкові хвороби й інших „неповноцінних“ „елементів“ див. статтю проф.
Лур'є „Преступление против науки“, „Известия“, 8-9-33. Цікаві також спе-
ціально присвячені запровадженню цих нових методів класового терору —
числа німецького журналу „Дойче медіциніше Вохенсріфт“ 14-VII-33 р.

(Прим. перекл.)